

A NEMZETŐRSÉG SZERVEZÉSE ÉS FELÁLLÍTÁSA 1956-BAN

Az 1956-os megemlékezések során és a szakirodalomban többnyire csak az általánosságok szintjén történik említés a forradalom új fegyveres erejéről, az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc mintájára szerveződött nemzetőrségről. Néhány kivételtől eltekintve, alig esik szó a forradalom történetében – különös létrejötté ellenére – oly fontos szerepet játszó szervezet megalakulásának előzményeiről, szervezésének körülményeiről és fontosabb állomásairól. Úgy vélem elérkezett az idő, hogy a kutatási eredmények, az e témakörben megjelent könyvészeti források és az újonnan feltárt, részben már publikált dokumentumok segítségével – az október 23-a és november 4-e közötti időszakra koncentrálna – árnyaltabbá tegyem, tovább gazdagítsam az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nemzetőrségével kapcsolatos ismereteket.¹

A nemzetőrség megalakulásának közvetlen előzményei

A szovjet politikai vezetés támogatását bíró hatalom képviselői a kormányerők alkalmazásával párhuzamosan – részben szovjet instrukciók alapján – határozott lépéseket tettek a rendszer, valójában a párt védelmi szervezetei megalakításának érdekében. Az október 23-án felállított Katonai Bizottság² a karhatalmi tevékenységbe bevont és részben bevetett államvédelmi, határőrségi, rendőri, illetve honvédségi erők és a bevetett magyar alakulatoknak a felkelők elleni aktív harcban őket támogató, majd fokozatosan felváltó szovjet csapatok tevékenységének összehangolására tett – többnyire eredménytelen – kísérletein túl elsősorban a munkásság felfegyverzésére vonatkozó politikai döntések végrehajtására koncentrált. A párt központi vezető szervei különböző csatornákon a területi és munkahelyi pártszervezeteknek is utasítást adtak saját civil önvédelmi erőik megszervezésére.

Ripp Zoltán – elsősorban visszaemlékezések alapján rekonstruálva a párt vezető testületének október 23-i ülésén történeteket – megállapította,³ hogy a Politikai Bizottság egyes tagjai: Apró Antal, Hegedüs András és Kiss Károly elfogadva Gerő Ernő

¹ A tanulmány alapját a szerző „Az 1956-os forradalom és szabadságharc hadtörténelmi vonatkozásai” című MTA doktori értekezése képezte. Rövidített változata elhangzott 2002. október 19-én a „Tizenhárom nap, amely...” címmel az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban rendezett tudományos konferencián. Erről lásd beszámolómat e számunk Krónika rovatában: 1242–1248. o.

² A Katonai Bizottságnak kezdetől tagjai voltak: Kovács István, Földes László, Fehér Lajos, Mező Imre, és annak tevékenységében részt vett a fegyveres erőket felügyelő két miniszter: Piros László és Bata István is. Az október 25-én tartott Központi Vezetőségi ülés második részében a Katonai Bizottság vezetőjévé Kovács István – a Bizottság addigi vezetőjének – kérésére a Politikai Bizottság tagját, Apró Antalt választották. Ekkor döntöttek arról is, hogy a Katonai Bizottság bevonhatja a munkába a Központi Vezetőség katonai kérdésekhez értő tagjait és a volt partizánokat.

³ Ripp Zoltán: A pártvezetés végnapjai 1956. október 23–31. In: Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai (1956. október 24–október 28.). (A bevetőt írta és a dokumentumokat kiadáshoz rendezte Horváth Julianna.) Budapest, 1997. (a továbbiakban: Ötvenhat októbere és a hatalom) 193–194. o.

minősítését – miszerint a fővárosban bekövetkezett események ellenforradalmi jellegűek, a kapitalizmus restaurációs kísérlete folyik, a honvédség ingadozik –, „a munkások és pártfunkcionáriusok felfegyverzését,⁴ az ostromállapot kihirdetését...” kezdeményezték. A Politikai Bizottság javaslatára nem sokkal később felállított Katonai Bizottság – amint erről már szóltam – egyik, ha nem a legfontosabb feladata a munkásság, valójában a pártfunkcionáriusok és a legmegbízhatóbb párttagok felfegyverzése lett.

„A békésen tüntető magyar ifjúsághoz csatlakozva, ellenséges elemek félrevezettek sok jóhiszemű dolgozót, a népi demokrácia, a néphatalom ellen fordultak. ... Nemzeti létünk iránti közös, nagy felelősségre hivatkozva szólítalak fel benneteket, minden magyar férfit, nőt, ifjút, munkásokat, parasztokat, értelmiségieket, hogy szilárdan álljatok helyt, őrizzétek meg nyugalmatokat, álljatok ellen a provokátoroknak, segítsétek helyreállítani a rendet, támogassátok a rendfenntartó erőinket. ... Munkások! Védjétek meg a gyárakat és a gépeket, a magunk kincse ez, az egész népnek okoz kárt az, aki rabol és fosztogat...” – mondta többek között október 24-én délben a Rádióban közzétett szövegében Nagy Imre.⁵ Egy órával később a rádió már arról értesítette a lakosságot, hogy a munkások a kormány felhívására sok üzemben alakítottak fegyveres munkásőrséget, hogy megvédjék gyáraikat, a gépeket „az ellenforradalmár és félrevezetett rombolóktól”.⁶

Az így megalakított fegyveres őrségek többsége azonban nem váltotta be a hatalom reményeit. A részükre nagy nehézségek árán kiszállított fegyvereket és lőszert vagy nem vették át, vagy ha mégis, annak egy részét továbbadták a felkelőknek. Ezen fegyveres őrségek meghatározó része a felhívások ellenére sem folytatott aktív harctevékenységet a felkelők ellen, viszont közvetlen környezetükben jelentős szerepet játszottak a közrend fenntartásában. Az „önvédelmi” üzemi őrségek elsők között nyújtottak segítséget a közrend megteremtéséhez a területi rendőri erőknek, és később jelentős szerepet játszottak a nemzetőrség megszervezésében is.

Az október 24-e és 26-a között, többségében a helyi pártszervezetek kezdeményezésére megalakított, értelemszerűen elsősorban pártfunkcionáriusokból és párttagokból álló, különböző elnevezéssel létrejött – például párt-, üzemi-, gyár-, tsz-, falu- stb. – őrségek összetétele fokozatosan átalakult, módosult. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a szűkebb és tágabb termelő- vagy/és lakóközösség előtt hitelüket veszített személyek helyére a félelem görceinek lazulásával párhuzamosan a többség bizalmát élvező emberek léptek. A fenti folyamat eredményeként stabilizálódott fegyveres vagy fegyvertelen csoportok, őrségek tagjainak nagy része kezdettől szimpatizált a rendszer átalakítását célzó követelésekkel, és bár a hatalom elleni harcba – nem jelentéktelen kivételtől eltekintve – november 4-ig és azt követően sem kapcsolódott be, a szovjet csapatok és az azokkal együttműködő magyar kormányerők elleni harcot indokoltnak és szükségszerűnek tartotta.

⁴ Ötvenhat októbere és a hatalom. 198., 201. o. A munkások, a pártmunkások és a partizánok felfegyverzését, az ostromállapot kihirdetését elsőként Apró Antal javasolta.

⁵ A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. (Szerk. Fellegi Tamás László, Gyekiczki András, Kövér László, Kövér Szilárd, Máté János, Orbán Viktor, Stumpf István, Varga Tamás, Wéber Attila.) Századvég füzetek 3. Budapest, 1989. (a továbbiakban: A forradalom hangja...) 32. o.

⁶ Uo. 36. o.

Mint az a későbbiekben látható lesz, nem húzható merev határ a felkelő-szabadságharcos csoportok és a közrend, a vagyon- és személyi biztonság védelmére alakult önkéntes erők között. Az alapvető politikai törekvések azonosságán túl a tevékenységükben eltérő fegyveres szervezetek között a szabad átjárás mindvégig biztosított volt. Éppen ezért minden realitást nélkülözött Gerő Ernőnek az az október 25-én kifejtett elképzelése, mely szerint a párt felhívására megalakult „munkásőrségek” képessé válnak, képessé válhatnak arra, hogy a „rendcsinálást a szovjet csapatok helyett befejezzék”.⁷

A munkásság felfegyverzésének és a Katonai Bizottság ezzel kapcsolatos feladatainak a kérdésében az MDP Központi Vezetősége „Rendkívüli Bizottsága”⁸ – későbbi nevén Pártelnökség, más néven Direktórium – október 26-án már úgy rendelkezett, hogy a Budapesti Pártbizottság szervezésében a kerületi pártbizottságok bázisán körülbelül 2-3 000 „megbízható elvtársat” – lehetőleg tartalékos tisztet és tiszthelyetteseket – gyűjtsenek össze, „akiknek feladata az átfésülést végző magyar honvédegyeségekkel való együttműködés, illetve azok megfelelő működésének biztosítása” lesz.⁹ A Rendkívüli Bizottság intézkedése illeszkedett a Vezérkar azon tervéhez, mely szerint október 27-én a Budapest területén kialakított új katonai körzetek parancsnokai – ezen körzetek határain belül – bevezetik a járőrszolgálatot, és ezzel egyidőben a fegyveresek elfogása érdekében megkezdik a lakónegyedek átfésülését.

A Rendkívüli Bizottság „az elvtársak odaszállításáért és gyülekeztetéséért” Mező Imrét, felfegyverzésükért Bata István honvédelmi minisztert tette felelőssé,¹⁰ illetve a két testület – a Rendkívüli Bizottság és a Katonai Bizottság – közötti kapcsolat tartásával ekkor Hegedüs Andrást és Végh Bélát bízták meg.

A Rendkívüli Bizottság másnapi, október 27-i ülését megelőző Politikai Bizottsági ülésen Apró Antal – a töredékes jegyzőkönyv szerint – beszámolt arról, hogy Budán és sok helyen a fegyveresek letették a fegyvert, amelyeknek az összeszedése folyamatban van. Jelentette továbbá, hogy a munkás csoportok szervezése folyik, de a pártaktíva felfegyverzése is szükséges. A fegyveres csoportok a budai hegyek és a nyugati határ felé szivárognak, akik ellen a kormányerők fegyveres harcot folytatnak, de – Apró véleménye szerint – számolni lehet a fegyveres csoportok terrorcselekményeivel. „A javulás ellenére lehet még fegyveres harc. Ez ellen mozgósítani. A legfontosabb feladat átfésülni a terepet. Határokat, házakat átkutatni, ahol volt ellenállás. A fegyverek összegyűjtése. Ebben a rendőrségnek segíteni. Megerősített rendőrséget [rendőrséget – H. M.]... 3 000 sebesült, 250–300 halott a kórházakban...” – rögzítette feljegyzéseiben Szőke György, az Apró Antal által elmondottakat.¹¹

⁷ Ötvenhat októbere és a hatalom. 221. o. Gerő ezt október 25-én a reggeli órákban a Katonai Bizottságnak a Politikai Bizottság tagjai előtti beszámolója alkalmával fejtette ki. Gerő éppen ezért a munkásőrségek felállításának folytatását, illetve a már megalakult egységek megerősítését szorgalmazta.

⁸ Rendkívüli Bizottságon a Központi Vezetőség október 26-i ülésén megválasztott Direktórium értendő, melynek tagjai voltak: Apró Antal, Hegedüs András, Kádár János, Münnich Ferenc, Nagy Imre és Szántó Zoltán. Ötvenhat októbere és a hatalom. 90. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 94–95. o.

A Rendkívüli Bizottság későbbi ülésén – a fentiek megvalósítása érdekében – többek között arról is határoztak, hogy Kiss Károly és Czinege Lajos egy úgynevezett „Mozgósítási Stábot” szervezzen, amelynek a feladata „a funkcionáriusok, megfelelő elvtársak mozgósítása és felfegyverzése,” illetve „különleges feladatok” megoldása során a katonai és karhatalmi egységekkel való együttműködésük biztosítása lett. A Mozgósítási Stáb a Rendkívüli Bizottság alárendeltségébe került, de közvetlen kapcsolatot kellett kiépítenie a katonai parancsnoksággal is.¹²

Münnich Ferenc ekkor azt az utasítást kapta, hogy „belügyminiszterré való beiktatásánál tegyen olyan értelmű nyilatkozatot, amely a karhatalmi szervek helytállását, szilárdságát tovább erősíti”,¹³ illetve intézkedjen arról, hogy a civil ruhában lévő fegyveres egységek megkülönböztető jelzéssel legyenek ellátva.¹⁴ A megszervezendő fegyveres egységek megkülönböztetésének egyetlen indoka csak az lehetett, hogy az egységes, összehangolt fellépést biztosítsák, s a „munkásosztagok” fegyvereseit a felkelő-szabadságharcos csoportok tagjaival véletlenül se tévesszék össze.

Október 28-án az SZKP Elnöksége ülésén a magyarországi helyzet megtárgyalásakor Zsukov is javasolta, hogy a szovjet és magyar vezetés politikai kérdésekben legyen rugalmasabb, de a szovjet csapatokat harcászultságban kell tartani, az ellenállás fő góciát „el kell fojtani”, és ezzel párhuzamosan fegyveres munkásosztagokat kell felállítani. Szaburov Zsukov véleményével egyetértve jelezte, a pártvezetés támaszát, „bázisát” a nagyüzemekben kell biztosítani.¹⁵

A szovjet és magyar politikai vezetés egy részének általános célkitűzései – az október 28-i fordulatot követő jelentősebb módosulások ellenére – alapvetően nem változtak. A megvalósítandó fő célok közé ebben az időszakban is az alábbiak tartoztak:

1. a követelések minimuma teljesítésével, de ha lehetséges már a teljesítés ígéretével a tömegeket a felkelő-szabadságharcos csoportokról leválasztani és az események irányítását átvenni;

2. a fegyverrel továbbra is ellenállók felszámolása, megsemmisítése vagy/és a felkelőcsoportok feloszlásával egyidejű lefegyverzése.

A két módszer – felszámolás, megsemmisítés és a feloszlóva lefegyverzés – megvalósítására való törekvés hol erősebb, hol gyengébb formában még október 29-én, sőt 30-án is párhuzamosan jelen van, a tüzszünet kihirdetését követően mindössze az utóbbi célkitűzés tartalmában következett be változás.

A következőkben a másodikként megjelölt cél végrehajtását szolgáló konkrét lépéseket, illetve ezek hatását – a hatalom e téren elszenvedett kudarcának legfőbb okait – kívánom megvizsgálni.

Október 27-e és 30-a között a civil fegyveres erőkkel kapcsolatos elképzeléseknek és törekvéseknek három jól elhatárolható vonulata különböztethető meg. Ezen törekvések

¹² Ötvenhat októbere és a hatalom. 93. o.

¹³ Uo. 90. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. (Szerk. *Vjacseszláv Szereda* és *Rainer M. János*. A bevezetést *Vjacseszláv Szereda*, a kísérő tanulmányt *Rainer M. János* írta.) Budapest, 1996. (a továbbiakban: Döntés a Kremlben...) 37. o.

közül kettő – a rendőrkapitányságok aktív részvételével, irányításával rendőrségi segéderőként nemzetőrség szervezése; illetve a területi (megyei, fővárosi, kerületi, városi és járási) pártszervezetek civil fegyveres erejének, a „munkásosztagoknak” a felállítása – a hatalom védelmére kész magyar fegyveres bázis létrehozását célozta.

A hatalom fő törekvése a fenti kettővel párhuzamosan a felkelő-szabadságharcos csoportok megsemmisítése, lefegyverzése, végső soron a változások – ezen belül a hatalom ígéretei teljesítésének – kikényszerítésére képes erő felszámolása, ezzel összefüggésben a szovjet és magyar pártvezetés mozgásterének növelése volt.

A nemzetőrség, mint rendőrségi segéderő szervezése

A munkások és pártfunkcionáriusok, a volt partizánok lehetőség szerint minél nagyobb részének mozgósítása, felfegyverzése mellett a politikai vezetés egyik fő törekvése – a belső karhatalom erőinek alkalmazhatatlansága és a rendőri erők meggyengülése miatt – a BM Budapesti Főosztály bázisán rendőri „segéderők” szervezése lett a munkásokból és a hatalom elleni harcokban részt venni nem akaró egyetemi diákságból.

A forradalom kitörését követően dezorganizálódott rendőri szervezet egyes objektumaiban együtt maradt állománynak – így a BM Budapesti Főosztályán dolgozó rendőröknek is – nagy gondot jelentett a közrend fenntartása. A forradalom első napjaiban spontán módon, majd egyre szervezettebb formában a legkülönbözőbb elnevezéssel megalakított forradalmi szervek – munkástanácsok, forradalmi bizottságok, nemzeti bizottságok, munkás–paraszt forradalmi tanácsok stb. – egyik, ha nem a legfontosabb célja az adott település, üzem, objektum védelmének megszervezése, a közrend megvédése vagy helyreállítása volt.

A magyar és a szovjet fegyveres erők ellen harcot folytató felkelőket is rendkívüli módon zavarta, hogy a forradalom követeléseinek megvalósításáért, a ország függetlenségének megteremtéséért folytatott harcok következtében kialakult helyzetet egyes személyek, nem ritkán kisebb csoportok saját bűnös céljaik elérésére használták fel.¹⁶ Ez volt az egyik oka annak, hogy a felkelők már a Budapesti Főosztályon folytatott tárgyalásaik korai szakaszában ígéretet tettek arra, hogy a bűnüldöző rendőri erők ellen nem hajtanak végre támadásokat.

¹⁶ Jogosan sértette a tüntetőket, a fegyveres felkelésben részt vevőket, valamint a velük szimpatizáló tömegeket a hatalom minősítése, mely szerint az Államvédelmi Hatóság és a rendőrség erői, a magyar honvédség bevetett alakulatai és nem utolsósorban a Budapestre rendelt szovjet csapatok „fosztogató, ellenforradalmi csoportok” ellen vették fel a harcot. (Kossuth Rádió 6 óra 30 perc, a Belügyminisztérium felhívása.) A forradalom hangja... 30. o. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa intézkedéseként bejelentett és bevezetett – a rádióban október 24-én 8 óra 45 perckor kihirdetett – rögtönítélő bíraskodás szövegezése is azt a benyomást kelthette, illetve a lakosságot arról kívánta meggyőzni, hogy az eseményekben a „népköztársaság megdöntésére irányuló cselekmények – lázadás, lázadásra való felbujtás, felhívás és szövetkezés...” – mellett a hatóságoknak erőlyesen fel kell lépni bizonyos közveszélyi bűncselekmények – gyilkosság, emberölés, gyújtogatás, robbanószerek felhasználásával elkövetett bűncselekmények, magánosok elleni erőszak és engedély nélküli fegyvertartás stb. – ellen is, és ezek elkövetőit is halállal kell büntetni. (A Minisztertanács rendelete a rögtönítélő bíraskodás bevezetéséről.) Uo. A felkelők és a valóságot ismerők közül többen – október 28. előtt és azt követően is – számos alkalommal visszautasították ezeket a rágalmakat.

Mint arról már szoltam a fegyveres harcot továbbra is vállaló csoportok elleni fellépés céljából a hatalom többnyire eredménytelen kísérletet tett a „megbízható munkások felfegyverzésére”. Az események átértékelését megelőző napon, október 27-én fogalmazódott meg a Budapesti Főkapitányságon az elképzelés: egyetemistákból, munkás fiatalokból olyan fegyveres erőt kell szervezni, amely a rendőrökkel és a honvédekkel együtt közreműködik a rend megszilárdításában és a közbiztonság megteremtésében. A rendőrök tudtak arról, hogy az egyetemeken, főiskolákon, kollégiumokban és a munkahelyek egy részében már alakultak olyan önvédelmi csoportok, melyek fő feladatuknak munkahelyeik, intézményeik megóvását, megvédését tartották, és ezen feladatok során keresték a kapcsolatot a rendőrség képviselőivel.¹⁷ A BM Budapesti Főosztályán – ahogy a lakosság többsége ismerte: a Budapesti Főkapitányságon – elhatározták, hogy ezeket a csoportokat központi irányítás alá vonják.

Ezen a napon – október 27-én – a Szakszervezetek Országos Tanácsa képviselőjében Döbrentei Károly és Vincze József titkárok abból a célból keresték fel a Főosztály épületét, hogy a rendőrség vezetőivel és az egyetemi ifjúság képviselőivel – Kurimszky Sándor vezérőrnagy, miniszterhelyettes jelenlétében – a munkásság és diákság felfegyverzésének módozatait megbeszéljék. E megbeszélésen határozták el, hogy az 1848. évi nemzetőrség mintájára – hasonló néven és feladatkörrel – új szervezetet hoznak létre.

„Abban állapotunk meg – olvasható Kiss István rendőr alezredes feljegyzésében –, hogy a munkásságot egyrészt a kerületi kapitányságok mellett szervezendő nemzetőrségi alakulatok keretén belül, illetve az üzemekben a munkásőrségek keretén belül fegyverezzük fel. Megbeszéltük, hogy a SZOT elkészít egy rádió- és sajtófelhívást a szervezett dolgozók felé, amelyben felszólítja a munkásokat, hogy jelentkezzenek a nemzetőr-alakulatokba, illetve a gyári őrségekbe. A rendőrség részéről is készült egy felhívás, amely a jelentkezés módját határozta meg.”¹⁸

A Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöksége, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság és a Magyar Írók Szövetsége október 27-én készített és másnap, október 28-án közzétett¹⁹ felhívása bevezető részében erről a következők álltak: „Demokratikus fejlődésünknek új feltételei teremődtek, új módszerekkel kell harcolnunk. Ne áldozzatok több vért! Nagy várakozással tekintünk az új nemzeti kormány elé, amelyben a nemzet széles rétegeit képviselő új erők fogtak össze. Úgy látjuk, most erőinket csak akkor tudjuk eredménnyel felhasználni, ha megszűnik a harc, ha helyreáll a rend. Ne morzsolja szét erőinket az éhség, a rettegés az életünkért, a gyermekek, anyák és apák életéért.

Rendet, hogy egységesek legyünk újra! Rendet, hogy dolgozhassunk, hogy élhessünk jogainkkal! Rendet, hogy a harc más, ésszerű eszközeihez – ha kell a sztrájkhoz – nyúljunk, ha nem teljesíti a kormány a követeléseinket! A munkások és az ifjúság közös erejével, békés eszközökkel együtt akarunk és együtt fogunk harcolni nemzetünk további előrehaladásáért.”

¹⁷ Mint már jeleztem, ezek a csoportok – őrségek, üzemőrségek, karhatalmi csoportok stb. – nem vettek részt az utcai fegyveres harcokban.

¹⁸ Történelmi Hivatal (a továbbiakban: TH) V-150007. 100–101. o.

¹⁹ 1956 a sajtó tükrében. 1956. október 22 – november 5. (Válogatta *Izsák Lajos, Szabó József*.) Budapest, 1989. (a továbbiakban: 1956 a sajtó tükrében...) 101. o.: *Népszava*, 84. évf., 254. sz., 1956. október 28. 1. o.

A fenti szervezetek követeléseinek 4. és 5. pontja így szólt:

„4. A rend biztosítása végett a rendőrséget és a honvédséget munkás- és ifjúsági fegyveres nemzetőrrel kell kiegészíteni. Szüntessék meg az ÁVH-t!

5. Amilyen mértékben a honvédség, rendőrség és a felfegyverzett munkás- és ifjúsági nemzetőr a rendet biztosítja, a magyar kormány intézkedjék, hogy a szovjet egységek haladéktalanul térjenek vissza állomáshelyükre...”²⁰ A 4. pontban foglaltakat a SZOT Elnöksége az ugyancsak 28-án megjelentetett programjában is megismételte.²¹

Ezt a felhívást alig egy órával előzte meg a SZOT elnökségének egy másik nyilatkozata,²² amelyben már nemcsak Budapest, hanem „a többi város üzemeinek dolgozóit, elsősorban a katonaviselt, tapasztalt munkásokat” szólította fel, hogy „vegyenek tevékenyen részt a rend helyreállításában, lépjenek be a felállítandó nemzetőrségbe”.

A jelentkezés rendjét – a rendőri vezetőkkel egyetértésben – a SZOT elnöksége ebben a nyilatkozatában úgy szabályozta, hogy a nemzetőrségbe az üzemi, hivatali, intézményi munkástanácsnál, ha ilyen nem alakult, akkor az üzemi bizottságnál lehet a felvételt kérni, amely szervezetek az arra alkalmas személyeket a kerületi, megyei, városi rendőrkapitányságokra a nemzetőrség parancsnokához irányítják.

A SZOT elnöksége nyomatékosan felhívta a munkástanácsokat és az üzemi bizottságokat, hogy „mindenhol állítsák fel a nemzetőrséget!”²³

Ezen a napon – tehát október 28-án – 23 óra 25 perckor hangzott el a rádióban Budapesti Rendőrkapitányságnak a nemzetőrség szervezésére vonatkozó felhívása,²⁴ amelyben bejelentették, hogy a „Minisztertanács elnökének nyilatkozata alapján a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését. A rendőrség vezetője kéri a budapesti üzemek dolgozóit, hogy az üzemi tanácsok útján minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba.

Feladat: a rendőrség, a honvédség és a forradalmi egyetemi ifjúság tagjaival együtt a főváros közrendjének, közbiztonságának teljes biztosítása. A szolgálat ellátására a kerületi rendőrkapitányságok vezetőinél, a nemzetőrség parancsnokainál október 29-én 6 órától lehet jelentkezni.”²⁵

A „nemzetőrség parancsnoksága” ugyanebben a felhívásában jelezte, hogy az üzemek dolgozóin és a diákságon túl „az új népi karhatalomba” várja a „Petőfi Kör tagjait, a Magyar Írók Szövetsége, a Zeneművészek Szövetsége, a Képzőművészek Szövetsége, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége tagjait” is, akik szolgálatra október 29-én 9 órától az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karának Egyetem téri épületében jelentkezhetnek, ahol a bölcsészkarai nemzetőregység a felhívás közzétételének napján megkezdte működését.²⁶

²⁰ Uo.

²¹ Uo. 102. o.: *Népszava*, 84. évf., 254. sz., 1956. október 28. 2. o.

²² A forradalom hangja... 142. o.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 143. o.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

A honvédelmi és belügyminiszter október 28-i közös parancsában²⁷ bejelentette, hogy a „kormánynyilatkozat értelmében megszervezendő honvédségi, rendőrségi, munkás és ifjúsági karhatalmi alakulatok gyors megalakítására és felszerelésére” intézkedtek, és a megszervezésre vonatkozó részletes végrehajtási utasítást rövid időn belül kiadják.

Ilyen előzmények után Kopácsi Sándor rendőr ezredes, a Budapesti Nemzetőrség parancsnokaként október 29-én – a belügy- és honvédelmi miniszterrel történt egyeztetést követően – kiadott Utasításában²⁸ „a megbomlott közrend helyreállítása és az általános közbiztonsági feladatokon belül elsősorban a fegyveres fosztogatók és egyéb bűncselekményeket elkövető bandák és csoportok, egyes személyek felszámolása” céljából a Budapesti Nemzetőrség felállítását azonnali hatállyal elrendelte. (*L. Melléklet, 1046. o.*)

A nemzetőrség szervezetébe – amely az Utasítás szerint „megfelel az új politikai és közbiztonsági helyzet adta követelményeknek” – a Budapesti Nemzetőrség parancsnoka, tehát Kopácsi Sándor alárendeltségében egy központi nemzetőrezred tartozott volna, illetve a fővárosban kijelölt 5 körzet mindegyikében egy-egy nemzetőrzászlóalj.

A Budapest kerületeinek közrendvédelme részeként felállítani tervezett nemzetőralegységek parancsnoka a kerületi kapitányság vezetője, az őrsre kihelyezett nemzetőralegységek vezetője az őrsparancsnok lett. A nemzetőrparancsnokok helyetteseit lehetőleg abból a szervezetből vagy kategóriából kellett kijelölni, amely szervezet vagy kategória a beosztottak zömét adta.

Kopácsi ezredes az I., XV., XVI., XVII. és XVIII. kerületekben 200-200, a II., III., IV., V., X., XIX. és XXII. kerületben 300-300, a VI., VII., XII., XIV., XX. és XXI. kerületekben 400-400, a VIII., IX., XI. és XIII. kerületekben 500-500 fős nemzetőralegység felállítását rendelte el. Az Utasítás maradéktalan végrehajtása esetén a Budapesti Rendőrfőkapitányság alárendeltségében, a rendőrség vezetőinek irányításával és ellenőrzésével egy kb. 10 000 nemzetőrből álló szervezet jött volna létre.

A Budapesti Nemzetőrség szervezetén túl, de azzal szoros együttműködésben Kopácsi Sándor utasítására nemzetőralegységeket kellett felállítani azokban az üzemekben és más jellegű objektumokban is, ahol október 23-a előtt is a rendőrség adott őrséget, de lehetőség nyílt nemzetőrség felállítására más munkahelyeken is.

A civil – tehát nem katona és rendőr – nemzetőrök fizetésüket az Utasítás szerint az eredeti munkahelyükön kapták, a fegyvert, löszert, karszalagot és igazolványt a nemzetőrség parancsnokától, Kopácsi Sándor rendőr ezredestől igényelhettk. A szolgálat ellátásával kapcsolatos irányelvként fogalmazódott meg, hogy a legalább ötfős járőrök mindegyikébe minimum egy rendőrt kell beosztani. A kerületi nemzetőrség erejét meghaladó feladatok végrehajtásához a területi nemzetőrparancsnokok Kopácsi ezredestől kérhettek megerősítő erőket.²⁹

A felállításra tervezett alegységek létszámadataiból első pillantásra kitűnik, hogy 500 fős nemzetőralegységet terveztek felállítani azon kerületek többségében – ezek közé

²⁷ Uo. 176–177. o. A közös parancsot a rádióban október 29-én 10 óra 35 perckor ismertették.

²⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k. 340–341. o.

²⁹ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k. 340–341. o.

tartoztak a VIII., IX. és XI. kerületek –, amelyekben a felkelő-szabadságharcos csoportok a legjelentősebb sikereket érték el. Az erők koncentrálására való törekvés igaz lehet a Széna téri felkelő-szabadságharcos csoport esetében is, hiszen az I. és II. és a XII. kerületekben felállításra tervezett nemzetőralegységek együttes létszáma az Utasítás szerint 900 fő lett volna. Ezek az adatok, illetve a nemzetőrök személyi összetételét szabályozó rész is azt mutatja, hogy az Utasítás alapján felállítandó alegységeket – a szervezést elrendelők szándékai szerint – a felkelők ellen is bevethették volna.

Az Utasítás értelmében „a rendőri- és honvédszerveken kívül a MEFESZ és partizánszervezet tagjai, az egyetemisták és üzemi dolgozók” lehettek nemzetőrök. Mint az a nemzetőrség szervezésére vonatkozó különböző szervezetek által kiadott felhívásokból is kiderül, a „rendőri nemzetőrség” megalakítói a felkelő-szabadságharcos csoportok és azok tagjainak belépése elől elzárkóztak. A rendőrség irányításával szerveződő nemzetőrség tevékenységébe nem akarták bevonni a szovjet és magyar csapatok ellen ebben az időszakban is – elsősorban a főváros VIII. és IX. kerületében – harcot folytató felkelőket.

A fentiekben idézett Utasítás másik fontos eleme, hogy átveszi, illetve megerősíti a politikai vezetésnek a szovjet csapatokkal kapcsolatban október 24-től hangoztatott álláspontját, mely szerint a szovjet egységek támaszpontjaikra való visszavonása csak akkor lehetséges, ha már „a honvédség, rendőrség és a felfegyverzett munkás- és ifjúsági nemzetőrség” a rendet biztosítja.

A magyar és szovjet politikai vezetés a szovjet csapatok visszavonása nem kevésbé fontos feltételének az október 30-ig terjedő időszakban – erről később részletesebben szövegek – a felkelő csoportok „önkéntes” fegyverletételét tartotta.

Árnyaltabb a kép, ha figyelembe vesszük azt is, hogy az Államvédelmi Hatóság 1953-as felszámolásával egyidőben megalakított egységes – az államvédelmi szervezet is magában foglaló – Belügyminisztérium szervezetén belül felállított budapesti és megyei főosztályok, az ezek alárendeltségében lévő kerületi és városi osztályok, járási alosztályok vezetői, mint egyszemélyi parancsnokok, egyebek közt felelősek voltak az adott szinten lévő államvédelmi szervezetek tevékenységéért, így ezek a vezetők szervezetszerű beosztásukban államvédelmi munkát is végeztek. Az október 28-át követően rendőrkapitánnyá „előlépett” BM megyei főosztályvezetők, területi osztályvezetők, alosztályvezetők aligha tudták magukat mentesíteni „államvédelmi előéletük” minden hatása alól. Ez a megállapítás még akkor is igaz, ha ezen vezetők, „rendőrkapitányok” egy része az új körülményekhez való igazodás érdekében volt munkatársaitól látványosan elhatárolta magát, illetve részt vett a volt államvédelmi beosztottakat hátrányosan érintő intézkedések meghozatalában és végrehajtásában.

A szervezők valós szándékairól a Budapesti Főkapitányságon alakult szervezési részleg vezetője, Kiss rendőr alezredes fentiekben már idézett feljegyzésében a következők állnak: „Én abban a meggyőződésben kezdtem munkához október 23. után s főleg a nemzetőrség szervezéséhez, hogy oda a szakszervezetek felhívására szervezett munkások lépnek be, és velük ellensúlyozni tudjuk a már fegyveresen harcoló

– és fegyverzettel bőségesen ellátott – fegyveres csoportok erejét, akik már akkor páncélosokkal, ágyúkkal és nehézfegyverzettel is el voltak látva...”³⁰

Miután a Szakszervezetek képviselői ígéretükkel ellentétben nem küldtek a nemzetőrségbe „szervezett munkásokat”, a rendőri segéderő szervezői megkezdték a diákság egy részének felfegyverzését. Erről a szervező munkában vezetőként részt vevő Vári József rendőr őrnagy – a Budapesti Főosztály MDP szervezetének titkára – 1957. január 7-én készült feljegyzésében a következők olvashatóak: „A kormány felkérte a Szovjet Hadsereget, hogy vonuljon ki Budapestről. Rajtunk kívül akkor már más karhatalom Budapesten nem volt. Ha nem erősítjük meg sorainkat, gondoltuk, akkor teljesen átengedjük a területet a felkelőknek. Ezért határoztuk el, hogy bizonyos számú karhatalmistát bevonunk a karhatalomba [sic!].”³¹

A legfelső magyar és szovjet politikai vezetés szándékait is kifejező célkitűzések érdekében Kopácsi Sándor rendőr ezredes, a BM Budapesti Főosztály vezetője megbízta Kiss István rendőr alezredest,³² hogy a feladat végrehajtására a rendőrség dolgozóiból szervezzen egy külön részleget. Kiss alezredes a Főkapitányság szervezési és igazgatásrendészeti osztályainak dolgozóiból ezt követően alakította meg azt a szervezési osztályt, amely ettől kezdve aktív szerepet játszott a nemzetőrség megalakításában és működése feltételeinek megteremtésében. A szervező munka részeként nyilvántartásba vették, valamint fegyverekkel és igazolványokkal látták el a nemzetőröket.

A hatalom a karhatalmi erők megerősítése – ezzel összefüggésben a felkelő csoportok törekvéseinek „civil” fegyveres erővel történő ellensúlyozása – céljából a harcokba a felkelő-szabadságharcos csoportok oldalán be nem kapcsolódott „szervezett munkásság és diákság” elsősorban rendőri, majd tágitva a kört, honvédségi erőkkel is ellenőrzött felfegyverzést tartotta lehetségesnek. A tény, hogy az első „rendőrségi nemzetőr alegységek” megalakultak – mint ez a későbbekben bizonyítást is nyer – korántsem jelenti, jelentheti azt, hogy ezek a szervezetek az egyre radikálisabban követelt változások ellenében bármilyen formában is felhasználhatók lettek. Állításom igazát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a nemzetőrség szervezése folyamatában történt október 30-i határozott fordulatot – a felkelő-szabadságharcos csoportok felé történt nyitást, ezeknek a csoportoknak a nemzetőrségen belüli meghatározó szerepét – a korábban megalakult nemzetőr alegységek minden ellenállás nélkül tudomásul vették. A rendőrség és honvédség szervezetétől független, de azokkal szorosan együttműködő nemzetőrség megalakításának, a felkelő-szabadságharcos csoportok e szervezeten belüli egyesítésének célja és igénye határozott formában október 30-án a Forradalmi Védelmi,

³⁰ TH V-150007 104. o.

³¹ Uo. 343. o. Vári József államvédelmi őrnagyot – mint volt államvédelmi beosztottat – Sós ezredes, Budapest rendőrfőkapitánya Tömpe Istvánnak, a belügyminiszter I. helyettesének utasítására állásából azonnali hatállyal elbocsátotta. Ekkor készült – Tömpe Istvánnak címzett – feljegyzésében a Budapesti Főosztály épületében történt eseményekről, ezek között hangsúlyosan a nemzetőrség szervezéséről számolt be. TH V-150007. 340–345. o.

³² Kiss István rendőr alezredes a forradalmat megelőző időszakban a Pártfőiskola nappali tagozatos hallgatója volt. Október 24-én – az iskola vezetésének javaslatára – régi munkahelyén, a BM Budapesti Főosztályán szolgálatra jelentkezett, ahol beiskolázásáig Kopácsi Sándor rendőr ezredes rendőrségi ügyekért felelős helyetteseként dolgozott.

végleges nevén a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakításáról tartott értekezleten vetődött fel.

De ez a dátum – 1956. október 30-a – jelenti azt is, hogy a kommunista párt önálló fegyveres ereje – a „munkásosztagok” – megszervezésének folyamata a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri épületének elfoglalásával megszakadt.³³

„Munkásosztagok” szervezése

A forradalom első napjaiban dezorganizálódott rendőrség – a szovjet és a magyar politikai vezetés értékelése szerint – nem képezte, nem képezhette a hatalom biztos bázisát. Miután a „rendőrségi segéderők” összetétele – elsősorban a politikailag és érzelmileg labilisabb egyetemi diákság túlsúlya miatt – a hatalom igényeit nem elégítette ki, a párt vezetése október 28-án és az azt követő napokban újabb erőfeszítéseket tett a párt törekvéseinek biztosabb bázisát képező fegyveres erő megeremtése érdekében.

Az előzmények közül érdemes felidézni az MDP KV Rendkívüli Bizottságának az október 26-i ülésén hozott határozatát. Ez arra utasította a Budapesti Pártbizottságot, hogy a kerületi pártbizottságok közreműködésével október 27-én délelőttre szervezze meg kb. két-három ezer „megbízható elvtárs (lehetőleg tartalékos tisztek vagy tiszthelyettesek)” készenlétbe állítását, hogy a magyar honvédséggel együtt részt tudjanak venni a város „átfésülésében”.³⁴

Egy 1959-ben lefolytatott vizsgálat az október 26-i döntés végrehajtásának, a kiválogatott személyek felfegyverzésének elmaradásért az ezen a napon leváltott honvédelmi minisztert, Bata Istvánt tette felelőssé, aki – a nyomozati összefoglaló és javaslat szerint – a „Katonai Tanácson belül nem tett megfelelő intézkedéseket a megbízható állampolgárok felfegyverzésére és az ellenforradalommal szembeni felhasználására”.³⁵

A „munkásság és a pártaktívák” felfegyverzésének célja tehát az ígéretek ellenére még ellenálló, a fegyverletételt megtagadó – a hatalom értékelése szerint éppen ezért „ellenforradalmi” – csoportok elleni fellépésre alkalmas, az eseményeket a kommunista párt és a szovjetek által elfogadható keretek között „konszolidálni” akaró „munkásosztagok”, más kifejezéssel „munkásőralegységek” megszervezése volt.

Ugyancsak október 27-én este a Rendkívüli Bizottság újabb ülésén Czinege Lajos beszámolt a „Mozgósítási Stáb” tevékenységéről. Az ülésről fennmaradt töredékes feljegyzések³⁶ szerint a „munkáscsoportok” és a „pártaktíva” megszervezése és felfegyverzése változatlanul a hadsereg faladata maradt.³⁷

³³ Ez az 1956. október 30-án megszakadt folyamat november 4. után a „munkásőrség” megszervezésével folytatódott.

³⁴ Ötvenhat októbere és a hatalom... 90. o.

³⁵ TH V-150000/90. 82. o. A Belügyminisztérium II/8. osztályának javaslata Bata István volt honvédelmi miniszter ügyében. Készült: 1959. február 3-án. A javaslatot Korom Mihály r. alezredes, osztályvezető írta alá.

³⁶ Az ülésről szabályos jegyzőkönyv nem maradt fenn. Az ülésen történtek Szőke György feljegyzései alapján rekonstruálhatók.

³⁷ Ötvenhat októbere és a hatalom... 96. o.

A politikai döntés végrehajtása érdekében Janza Károly altábornagy Tóth Lajos ezredesnek – a Honvédelmi Minisztérium szervezési és mozgósítási csoportfőnökének – október 28-án délelőtt parancsot adott, hogy az általa megalakított törzssel és a törzs működéséhez szükséges eszközökkel menjen a Budapesti Pártbizottság épületébe, ahol Mező Imre és Földes László segítségével és közreműködésével, mint bizottság szervezzék meg, szereljék fel a „budapesti munkásosztagokat”, illetve kerületenként alakítsák meg a munkásosztagok vezetését és kiképzését szolgáló szerveket.

Tóth ezredes a minisztérium állományából kiválasztott tisztekből rövid idő alatt megalakította a törzset, melyen belül külön szervezési, fegyverellátó és hadtápellátó részlegeket hozott létre. A Budapesti Pártbizottság Köztársaság téren lévő székházába történt kiérkezésüket követően Mező Imre, Földes László és Tóth ezredes megbeszélték a feladatokat. Ezen a napon a kerületi összekötőknek tartott értekezleten szervezési kérdésekről alig esett szó, helyette többek kérésére Tóth ezredes ismertette a géppisztoly működését, és bemutatta a fegyver kezelésének legfontosabb szabályait.

A kerületi párttitkárok értekezletén Mező Imre felkérésére az ezredes ismertette a „munkásosztagok” szervezésének célját és elveit, de a jelenlévők saját problémáikkal voltak elfoglalva, így alig figyeltek rá. A titkárok többsége távozása előtt a címét, telefonszámát sem adta meg, így a szervező munka komoly akadályokba ütközött. Miután az előre elhatározott módon, a kerületi pártbizottságok bázisán a feladat végrehajthatatlannak bizonyult, a „munkásosztagok” felállítása érdekében Mező, Földes és Tóth ezredes elhatározták, hogy a kerületi pártbizottságok megbízottjaiból, a kerületi kiegészítő parancsnokságok parancsnokaiból és a minisztériumból kivezényelt kiképző- és összekötőtisztekből a főváros kerületi kiegészítő parancsnokságain szervező csoportokat hoznak létre. A 28-ról 29-re virradó éjszaka erről kiértesítették a kiegészítő parancsnokságokat, ahova a Tóth Lajos ezredes által kért kiképzőtisztek a Honvédelmi Minisztériumból időben meg is érkeztek.

Ekkor derült ki, hogy a Honvédelmi Minisztérium vezetőállománya egy részének fogalma sem volt arról, hogy mi folyik a pártházban. Hegyi Lajos vezérőrnagy – a HM harckiképzési és testnevelési csoportfőnöke – sem tudott a munkásosztagokról, ezért a tisztek egy részét a rendőrkapitányságokon szerveződő nemzetőrséghez küldte ki. Tóth Lajos ezredes, hogy tisztázza a kialakult helyzetet, felhívta a nemzetőrséget szervező Kopácsi Sándor rendőr ezredest és tájékoztatta a törzs tevékenységéről. Megállapodtak abban, hogy a szervező munka állásáról kölcsönösen beszámolnak egymásnak.

A szervező munkát néhány kerület kivételével már 29-én sikerült beindítani, melynek eredményeként még ezen a napon több kerületben 100-300 fős osztagokat alakítottak. Ezek számára megkezdték a fegyver és a felszerelés kiszállítását, és intézkedéseket adtak ki az élelmezés megoldása érdekében is. A legnagyobb gondot azonban az így létrehozott alegységek elhelyezése jelentette. A Honvédelmi Minisztérium a fegyverzet és ruházat biztosítására négy bázist hozott létre. A kerületi szervezőbizottságok ezekben vételezték a kiutalt anyagokat. A kerületek a törzsnek jelentették az igényeiket, és az ellátórészleg kérése alapján a HM Fegyverzeti-, illetve Hadtápőnöksége intézkedett a bázisok felé a kért anyagok kiadására. Ezek elszállításához azonban a legtöbb kerület nem tudott gépkocsit szerezni. Amikor a törzs egyetlen gépkocsiját útbaindították az egyik bázisra, a fegyveres felkelők elvették azt. Az újonnan szerzett gépkocsi rövid idő múlva tisztestől eltűnt.

Az egyik kerületben – ahova a nehézségek ellenére kiszállították a fegyvert és a felszerelést – a munkások megtagadták a katonai egyenruha felvételét. Ekkor a törzsből jelezték a kerületeknek, hogy a beöltözködést nem kell megkövetelni.

29-én a SZOT-tól egy bizottság kereste fel a katonai törzs vezetését. A szakszervezetek képviselői kifogásolták, hogy a szakszervezet nem lett bekapcsolva a munkásosztagok szervezésébe, majd felajánlották a segítségüket. Megállapodtak abban, hogy a törzsbe egy állandó megbízottat delegálnak, és a kerületi szervező csoportokba is szakszervezeti aktivistákat küldenek. Ekkor a megbeszélésen jelenlévő párt- és szakszervezeti vezetők között vita alakult ki. A szakszervezetiek kijelentették, hogy a kommunista pártot az emberek már nem fogadják el, ezért annak a helyébe a szakszervezetnek kell lépnie, melyen keresztül a párt még mindig érvényesítheti a vezető szerepét. Mező Imre elutasította az ajánlkozást és lezárta a vitát. A szakszervezet delegáltja ennek ellenére megérkezett a pártházba, de délután 6 óra körül már el is hagyta az épületet.

A beszélgetések során felmerült az is, hogy jobb lenne, ha a katonai törzs egy polgári minisztériumba menne át és onnan folytatná a szervezést, de ekkor a maradás mellett döntöttek. Másnap a „munkásosztagok” szervezése a pártház ellen végrehajtott támadást követően megszakadt.³⁸

Az úgynevezett munkásosztagok szervezése – mint azt a *Magyar Nemzet* alábbi tudósítása is mutatja – a pártház elfoglalásával nem fejeződött be. A Magyar Nemzet október 31-i számában számolt be arról, hogy Kispesten „már jóval több mint száz nemzetőr – köztük idős és fiatal munkások, egyetemisták, a helyi Kiegészítő Parancsnokság állománya, a kerületben lakó vagy egységüktől elszakadt, forradalomhoz hű honvédek és honvédtisztek – teljesítenek szolgálatot”.³⁹

Csak feltételezhető, hogy a már megalakult „munkásosztagok” egy része⁴⁰ később integrálódott a nemzetőrség szervezetébe. Az integráció megvalósulásának egyik jele, hogy Budapesten és vidéken több helyen a nemzetőralegységeket a területi – a fővárosi és kerületi, vidéken megyei és járási – kiegészítő parancsnokságok szervezték meg. A szovjet támadás elhárítására történő felkészülés időszakában a kiegészítő parancsnokságok egy része – a helyi forradalmi szervek kérésére vagy utasítására – a tartalékos állomány részére részleges mozgósítást rendelt el.

A felkelő-szabadságharcos csoportok lefegyverzésére tett sikertelen kísérletek

Mint az a fentiekből is látható, a kormány vezetői – az október 28-án meghirdetett programnak megfelelően – a diákság és munkásság felfegyverzésével, a rendőri segéderők és a munkásosztagok szervezésével párhuzamosan a felkelő csoportok felszámolására, lefegyverzésére, majd amikor ez nem sikerült, a rendőrség vagy/és a honvédség szervezetébe történő integrálásukra tettek sikertelen kísérletet. A politikai

³⁸ Horváth Miklós: Köztársaság tér, ezerkilencszázötvenhat. *Népszabadság*, 1994. május 12. 8. o.; *Uő.*: Részletek a Köztársaság tér történetéből. 1–2. rész. *Magyar Honvéd*, 1993. október 15., október 22.

³⁹ 1956 a sajtó tükrében... 166. o.

⁴⁰ A II. kerületben megalakított munkásőralegység nemzetőrségbe történt integrálásáról később még szövegek.

vezetés ekkor még a közvélemény nyomására sem volt hajlandó tudomásul venni: a felkelő-szabadságharcos csoportok a nemzetőrség meghatározó erejévé válnak.

Amikor egyértelművé vált, hogy az első kettő módszer nem vezet eredményre, a taktika változott, s lehetséges alternatívaként a felkelők egy részének a rendőrség és a honvédség alakulataiba való integrálása merült fel. Ennek a – hatalom elképzelései szerint legvégső – „megoldásnak” a közvetlen előnye a politikai vezetés ígéreteinek kikényszerítésére egyedül képes felkelő-szabadságharcos csoportok minden más erőtől független egyesülésének megakadályozása lett volna.

A fenti törekvések valós voltára utal a *Magyar Szabadság* október 30-án kiadott első számában megjelent tudósítás is, amelyben a Budapesti Értelmiség Forradalmi Bizottságának képviselői és Nagy Imre között október 29-én a Parlamentben tartott megbeszélés lényegét tették közzé.⁴¹ A tudósítás szerint az Értelmiség Forradalmi Bizottsága küldöttségének szovjet csapatok távozásával kapcsolatos kérdésére válaszolva Nagy Imre elmondta, hogy a délutáni órákban tárgyalásokat folytattak a Budapest területén lévő felkelő csoportok vezetőivel, és megállapodtak velük abban, hogy az őket körülvevő pontokon és másutt állomásozó szovjet egységeket a magyar honvédség csapatai váltják fel, mert a felkelők ezen alakulatoknak átadják a fegyvereiket. A fegyverek átadását követően a szovjet csapatok azonnal megkezdik a kivonulást Budapest területéről, és azt 24 óra alatt be is fejezik. A nemzetőrség felfegyverzésével kapcsolatban ezen a megbeszélésen Münnich Ferenc elmondta: mivel az a lakosság megnyugtatót szolgálja, a felfegyverzést helyesli, de vigyázni kell arra, hogy fegyvert csak komoly, becsületes emberek kaphassanak.⁴² Ebből a tudósításból kiemelendő, hogy a hatalom képviselőinek – jelen esetben Nagy Imrének és Münnich Ferencnek a – véleménye szerint a szovjet csapatok kivonásának továbbra is feltétele, hogy a felkelők a magyar honvédség csapatainak adják át a fegyvereiket.

Az október 28-i kormánynyilatkozatnak a tüzszünet megerősítésén, az erőszakszervezetek fegyverhasználatának szabályozásán – „csak akkor tüzeljenek, ha megtámadják őket” – túl témánk szempontjából kiemelendő sorai az alábbiak: „akik fegyvert fogtak, ... tartózkodjanak minden harci cselekménytől, és fegyverüket haladéktalanul szolgáltassák be.”⁴³

A kormánynyilatkozatnak az új karhatalom összetételére és a szovjet csapatok kivonására vonatkozó része,⁴⁴ a Honvédelmi Miniszter és a Belügyminiszter október 28-i – már részben ismertetett – közös parancsának⁴⁵ tartalma azt bizonyítja, hogy a szovjet és magyar politikai vezetés még ekkor sem volt képes az erre az időszakra kialakult helyzet reális értékelésére. A módszerek nem lényegtelen módosulásai ellenére a

⁴¹ 1956 a sajtó tükrében... 144. o. A megbeszélésen a politikai vezetés részéről Münnich Ferenc belügyminiszter és Vas Zoltán közellátási miniszter is részt vett.

⁴² 1956 a sajtó tükrében... 144. o.: *Magyar Szabadság*, I. évf. 1. sz. 1956. október 30. 2. o.

⁴³ A forradalom hangja... 132. o.

⁴⁴ Uo. „A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból. A magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatok azonnal megkezdik kivonulásukat Budapestről, s az új karhatalom megalakulásával egyidejűleg elhagyják a város területét.”

⁴⁵ Uo. 176–177. o.

legfontosabb cél a „fordulatot” követően is a kommunista párt hatalmi pozícióinak átmentése volt. A kormánynyilatkozat értelmében a felkelő-szabadságharcos csoportok tagjainak nem marad más lehetősége, mint

1. bízni a politikai vezetés újabb – a fegyverek erejével és a tömegek határozott megmozdulásaival kikényszerített – ígéreteinek komolyságában és a fegyvereket beszolgáltatni;

2. átadni a „terepet” a fegyveres harcban meghátrálásra kényszerített rendőrség és honvédség közreműködésével válogatott személyekből álló, éppen ezért – az új-régi politikai vezetés számára szalonképebb és főleg kezelhetőbb – „nemzetőrségnek” és „munkásosztagoknak”.

Az előzményeket figyelembe véve érthető, ha a felkelők erre nem voltak hajlandóak.

Akik alaposan áttanulmányozták a kormánynyilatkozat szövegét – és a diákság és az értelmiség forradalmi szervezetei és nem utolsósorban a felkelőcsoportok vezetőin kívül voltak ilyenek szép számmal – megérezhették: a vezetést október 28-át követően – ha más módszerekkel is – kényszeríteni kell a követelések teljesítésére, ami – a felkelők vezetőinek egyre határozottabb véleménye szerint is – csak a felkelő-szabadságharcos csoportok erejének egyesítése és növelése útján volt lehetséges.

A felkelő-szabadságharcos csoportokat, illetve a halaszthatatlan változások eléréséért egyre radikálisabb módszerekkel fellépő tömegeket korántsem elégítette ki a szovjet csapatoknak „rend helyreállítása utáni” kivonásának és az 1953-ban – az egységes Belügyminisztérium felállításakor – felszámolt, tehát valójában nem létező szervezet, az Államvédelmi Hatóság szintén feltételekhez kötött megszüntetésének ígérete. A magyar társadalom meghatározó részének fő céljává a szovjet csapatok azonnali – egyes megfogalmazások szerint 1956. december 31-ig történő – távozásának az elérése; az államvédelmi szervezetek azonnali felszámolása; a magyar erőszakos szervezetek tevékenységének forradalmi szervezetek által történő irányításának és ellenőrzésének a megvalósítása; és a mindennek legfőbb biztosítékát képező, a felkelő-szabadságharcos csoportokat is magában foglaló nemzetőrség megteremtése vált.

Az október 28-i kormánynyilatkozat fontos részeit a magyar közvélemény azonnal átértelmezte. Nem az volt a fontos, hogy mit hallott, hanem az vált mozgósító és cselekvő erővé, amit hallani és főleg amit elérni és megvalósítani akart.

A *Szabad Nép* október 29-én Hajnalodik címmel megjelentetett vezércikke a Nagy Imre által elmondottakat – mint az ekkor és később is lényeges vagy annak tűnő kérdésekben gyakran előfordult – teljesen szabadon értelmezte, ezért azoknak a kormánynyilatkozatban elhangzottakhoz már alig volt köze. Így „jelenthette be” Nagy Imre: a „szovjet csapatok kivonulása Budapestről már a tegnap esti órákban megkezdődött... és ez az első lépés ahhoz, hogy a támaszpontjukra való visszatérés után végérvényesen elhagyják hazánk területét”; az „Államvédelmi Hatóságot a kormány megszünteti, s egységes demokratikus rendőrséget szervez”; „a kormány felhívja a fegyveres ifjúságot, hogy a szovjet csapatok kivonulása után, illetve már annak megkezdésével egyidőben is segítsen a rend helyreállításában, megteremtésében,

küzdjön kart karba öltve a magyar katonákkal és rendőrökkel és munkászászlóaljakkal, saját testvéreivel.”⁴⁶

A kormánynyilatkozatban oly tágan értelmezett „rend” és főleg a rend megteremtésének módja ebben az írásban az eddigiektől eltérő, új értelmet nyert. „Ez az ifjúság, amely harcba tudott szállni a független, demokratikus, szabad Magyarországért a Rákosi-féle önkénnyel, ez az ifjúság meg fogja védeni vérrel kivívott eredményeit a hozzácsapódó ellenforradalmár csoportokkal szemben is. Csak velük lehet rendet teremteni ebben az országban, mert ők maguk is éppen ezért a rendért, nyugalomért, jólétért, szabadságért, függetlenségért szálltak harcba. Kell erre bizonyíték? Aki még nem talált, az menjen csak ki az utcára!”⁴⁷ – olvasható többek között a vezércikkben.

A kormány tagjai és a pártvezetők közül ebben a helyzetben már nem volt senki, aki jelezte volna: mi nem ezt akartuk, mi nem ezt mondtuk, a kormánynyilatkozatban nem ez hangozott el. A politikai vezetés „zavarát” tükrözi, hogy Janza Károly honvédelmi miniszter október 29-én este a rádióban még azt jelentette be, hogy a VIII. kerületben a szovjet csapatok kivonását követően a felkelők – legkésőbb másnap 9 órakor – leteszik a fegyvert,⁴⁸ de a Honvédelmi Minisztériumnak ugyancsak a rádióban október 30-án kb. 7 óra 30 perckor sugárzott közleményében már az állt, hogy a „még ellenálló fegyveres csoportok reggel 9-kor a harc beszüntetésével egyidejűleg részt vesznek a rend és a nyugalom helyreállításában”. Az ebben a kérdésben is létező értelmezési problémákat mutatja, hogy a 8 órakor elhangzó hírekben Janza Károlynak az „ellenálló” fegyverletételéről szóló előző esti bejelentését ismételték meg.⁴⁹

A fegyverátadás megszervezése

A fegyverletétel kérdése a szovjet parancsnokság corvinistákhoz intézett ultimátumának visszautasítását követően október 28-án és 29-én került ismételtelen napirendre. A felkelő-szabadságharcos csoportok egyes képviselői a Honvédelmi Minisztériumban, majd a Pártközpontban október 28-án megtartott – lényegét tekintve eredménytelen – tárgyalásokat követően október 29-én találkoztak ismételtelen a politikai és katonai vezetőkkel.

A Honvédelmi Minisztériumban Janza Károly altábornaggyal megkezdett tárgyalások később a Parlamentben Nagy Imre jelenlétében folytatódtak, ahol a „politikusok azonnali fegyverletételt követeltek, a felkelők viszont ezt a szovjetek távozásához kötötték. A miniszterelnök elfogadta a felkelők követelését ..., majd elfoglaltságára hivatkozva elhagyta az ülést”. Ezt követően a felkelők Janza Károllyal tárgyaltak, aki – az 1957-ben lefolytatott vizsgálat során – úgy emlékezett, hogy a fegyveres góccok képviselői azt akarták, hogy fegyvereiket a magyar csapatoknak adhassák le, illetve azt is követelték, hogy az általuk kijelölt személyek a fegyverletétel után kapják vissza fegyvereiket, hogy tagjai lehessenek a fegyveres nemzetőrségnek. Janza Károly szerint a

⁴⁶ A forradalom hangja... 171–172. o.

⁴⁷ Uo. 172. o.

⁴⁸ Uo. 198. o.

⁴⁹ Uo. 221. o.

tárgyalások a Parlamentben – Nagy Imre távozását követően – azért szakadtak meg, mert ő a fegyverek visszaadásával, a felkelőknek a nemzetőrségbe való belépésével nem értett egyet.⁵⁰

Még ezen a napon – október 29-én késő este – néhány felkelő csoport vezetője: Iván Kovács László – más forrás⁵¹ szerint Pongrátz Ödön és dr. Antalóczi – a Corvin közből, Angyal István, Csongovai Per Olaf és Szabó János a Tüzoltó utcai csoporttól és mások felkeresték a Budapesti Főkapitányság épületét, ahol a rendőrség vezetői (Kopácsi Sándor rendőr ezredes, Kiss István rendőr alezredes) és a Honvédelmi Minisztérium képviselőinek (Kovács István vezérőrnagy és Szücs Miklós ezredes) jelenlétében ismertették a fegyveres csoportok céljait és távlati elképzeléseit.

Ezen a megbeszélésen megállapodás született arról, hogy a rendőrök és felkelők nem harcolnak egymás ellen, illetve a felkelők a rendőrségnek a bűnözők felkutatásához és elfogásához segítséget adnak. Az ekkor kialakult vita legfőbb kérdése az volt, hogy a felkelő csoportok elfogadják-e a kormány programját, és ennek megfelelően részt vesznek-e, részt kívánnak-e venni a Nagy Imre által előző nap ismertetett kormánynyilatkozatban deklarált célok megvalósításában. „A felkelők álláspontja korántsem volt egységes. Iván Kovács László a megegyezés mellett szállít síkra, annak ellenére, hogy a parlamenti tárgyalás után a corvinista vezetők közül többen megalkuvással vádolták.”⁵² A felkelő csoportok vezetőinek dilemmáját jól érzékelteti Iván Kovács László – Eörsi László által is idézett⁵³ – helyzetértékelése: „Egy részről a kormány fegyverletételre szólítja fel a fegyvereseket, másrészt – ha a fegyvert nem tesszük le – a magyar honvédség és a szovjet hadsereg részvételével gyalogsági támadást helyez kilátásba ellenünk.”⁵⁴

Ha sarkítva is, de a valóságos helyzetet tükrözi a Kahler–M. Kiss szerzőpáros következő értékelése is: „A tegnapi ellenforradalmár banditából, ha elhiszi, hogy győzött, s leteszi a fegyvert, akkor forradalmár lesz, de ha nem fogadja el feltétel nélkül a neki nyújtott ajánlatot, akkor továbbra is cégéres ellenforradalmár marad.”⁵⁵

A vitát követően így csak abban a kérdésben született egyetértés, hogy a felkelő csoportok a feltételeik teljesítése esetén a fegyvert a magyar csapatok előtt hajlandók letenni.⁵⁶

Kopácsi Sándor később írt önvallomásában – a „rendőrségi-nemzetőrség” szervezéséről ugyanezen a napon kiadott utasításától eltérően – úgy emlékezett, hogy a felkelő csoportok jelen lévő vezetőit arról tájékoztatta: a szerveződőben lévő „egységes nemzetőrség” tevékenysége során a rendőrök és honvédek mellett a felkelőkre is számít.

⁵⁰ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 12. d. 3. k. 180. o. Részletek Janza Károly kihallgatási jegyzőkönyvéből.

⁵¹ *Pongrátz Gergely*: Corvin köz – 1956. Budapest, 1982.

⁵² *Eörsi László*: Corvinisták 1956. – A VIII. kerület fegyveres csoportjai”. Budapest, 2001. (a továbbiakban: *Eörsi*: Corvinisták) 67. o.

⁵³ Uo.

⁵⁴ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h 21. d. 30. k. Iván Kovács László kihallgatási jegyzőkönyve. 1957. május 11.

⁵⁵ *Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor*: Kinek a forradalma? Budapest, 1997. (a továbbiakban: *Kinek a forradalma...*) 138. o.

⁵⁶ További részleteket erről lásd *Eörsi László*: A Tüzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban. Budapest, 1993. 26. o.

Ezt hallva a felkelők többsége – Kopácsi szerint – hajlandónak mutatkozott belépni az új karhatalomba, és ezzel egyidőben leszerelni a 18 évnél fiatalabbakat.⁵⁷

Nagy Imrében a találkozás nem hagyott mély nyomot. „Halvány emlékezete sem él bennem, hogy ilyen küldöttséget fogadtam és vele tárgyalást folytattam volna. Lehet, nem vonom kétségbe, de nem emlékszem erre” – mondta 1957. június 26-i kihallgatásán.⁵⁸

Ezzel ellentétben Nagy Imre a Dudás Józseffel ugyanebben a témakörben – október 30-án 18 órakor – folytatott tárgyalására emlékezett, s az ekkor elhangzottakról kihallgatása során az alábbiakat mondta: „Dudás a következőket vetette fel elég pökhendi, kihívó modorban. A csoportjának fegyverletételével kapcsolatban és a karhatalomba való belépésről volt közöttünk vita. Emlékezetem szerint Dudás úgy képzelte, hogy a csoportja egységesen belép a nemzetőrségbe. Ennek ellene voltam, és mondtam Dudásnak, hogy először tegyék le a fegyvert és egyenként beléphetnek, de csoportosan nem.”⁵⁹

Kopácsi Sándor a letartóztatását követően több alkalommal határozottan állította: a felkelő csoportok nemzetőrségbe történő integrálását Nagy Imre rendelte el. „29-én a délutáni órákban Nagy Imre telefonon felhívott és utasítást adott egy karhatalom megszervezésére. Nagy Imre utasításában leszögezte, hogy a karhatalomba be kell venni mindazokat a ‘felkelő szabadságharcos csoportokat’, akik az október 28-án a rádióban elhangzott kormánynyilatkozatot elfogadják. [sic!]” – vallotta többek között 1957. június 10-én.⁶⁰

Nagy Imre Kopácsi fenti állítását mindvégig valótlannak tartotta,⁶¹ az új karhatalom megalakításával, annak tevékenységével és nem utolsósorban összetételével kapcsolatban kihallgatásai során rendre a következőket vallotta: „A szovjet csapatok kivonásával előállott helyzet a rendelkezésre álló összes fegyveres erő összefogását és szervezett kézbe tartását tette szükségessé, és ezzel kapcsolatban a 28-i kormánynyilatkozat, a párt ide vonatkozó határozata is ezt a feladatot tűzte ki. ... amikor ... a karhatalom összetételéről volt szó, nekem az volt a véleményem, hogy a honvédség, rendőrség, munkásság és az egyetemistákon kívül a felkelők csoportokban fegyveresen át nem vehetők, hanem csak akkor, ha egyenként leteszik a fegyvert és megválogatva.”⁶²

Nagy Imrének a felkelő csoportok integrálásával kapcsolatos álláspontjával a későbbiekben még foglalkozom, de az eddig leírtak alapján is levonható a következtetés: a politikai vezetés meghatározó része október 29-én és az azt követő napokban a felkelő-szabadságharcos csoportok karhatalomba való egységes átvétele elől elzárkózott, és a

⁵⁷ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 20. d. 28. k. Kopácsi Sándor önvallomását idézi *Eörsi*: Corvinisták. 67–68. o.

⁵⁸ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 12. d. 1. k. 147. o.

⁵⁹ Uo. 191. o.

⁶⁰ Uo. 158. o. Részlet Kopácsi Sándor 1957. június 10-i kihallgatási jegyzőkönyvéből.

⁶¹ Uo. 132–162. o. Ez történt Nagy Imre 1957. június 25-i kihallgatásakor is.

⁶² MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 12. d. 1. k. 156-157. o. Részlet Nagy Imre 1956. május 25-i kihallgatásán felvett jegyzőkönyvéből. Május 28-i kihallgatásán megismételte: „A lényeg az, hogy én ellene voltam annak, hogy a fegyveres felkelőket egységenként beolvasszák a karhatalomba... Már az akkori körülmények között is, ismerve a helyzetet, az volt a véleményem, hogy a fegyveres harcokban ellenforradalmárok is részt vettek csoportosan, és ezeket átvenni az új karhatalomba veszélyesnek tartottam a Magyar Népköztársaság, népi demokráciánk rendje szempontjából.” Uo. 163. o.

felkelők egy jól megválogatott részének egyenkénti átvételére is csak az általános fegyverletételt követően látott lehetőséget.⁶³

A Budapesti Rendőrkapitányságon a fenti folyamat részét képező kezdeti lépések – annak ellenére, hogy ebben az időszakban még több csoport tartózkodott a rendőrséggel való együttműködéstől – később alapvetően határozták meg a rendőrség és a fegyveres csoportok közötti kapcsolat, a közös tevékenység céljait és tartalmát.

Ezek a történések azonban nem változtatnak a tényen, hogy az október 28-án és 29-én megtartott tárgyalásokon elhangzott észrevételeket, véleményeket Nagy Imre, a honvédelmi miniszter és mások is a fegyverek átadására vonatkozó megállapodásként értelmezték. Ennek megfelelően Janza utasította Várad Gyula vezérnagyot, hogy a VIII. és IX. kerületben lévő felkelő csoportokkal és az e területen tevékenykedő szovjet 33. gépesített gárdahadosztály vezetésével együttműködve szervezze meg a felkelő csoportok fegyverletételt. Az utasítás értelmében a felkelők a harcok helyszínéről sértetlenül távozhatnak, miután a fegyvereiket átadják a Magyar Néphadsereg alakulatainak.

A felkelők képviselői azonban hallani sem akartak arról, hogy a fegyvert letegyék. Újabb követelésekkel álltak elő, feltételeket szabtak, biztosítékokat követeltek.

A tárgyalások eredményeként végül megállapodtak abban, hogy a VIII. és a IX. kerületben csoportonként 100 fő, legfeljebb 700-800 fő tarthatja meg a fegyvert. Egyezség született arról is, hogy a csoportok önállóan döntenek el, kik lesznek azok, akik a fegyvereiket megtartva, 30-án reggel zárt rendben a számukra kijelölt laktanyába bevonulnak, ahol rendfenntartó szolgálatot látnak el, katonaruhát kapnak és további ellátásukról ezt követően a honvédség gondoskodik. Azok pedig, akik a fenti kategóriába nem esnek bele, valamint a 18 éven aluliak, a fegyvert leteszik, majd szabadon távozhatnak, a sebesültek ellátását, az elesettek eltemetését a kormány biztosítja.

A fegyveres csoportok képviselői ilyen formában elfogadták a megállapodást. Várad erről jelentést tett a miniszternek, aki ezt jóváhagyólag tudomásul vette, és a Hadtáp Csoportfőnökséget utasította a felkelőket befogadó laktanya kijelölésére, a szükséges ruházat és élelem előkészítésére. A felkelők megbízottai visszatértek a csoportjaikhoz, hogy ismertessék a megállapodás tartalmát, kijelöljék a rendfenntartásban részt vevőket és megválasszák a fegyverben maradók parancsnokait.

A megállapodás végrehajtása azonban nem várt akadályba ütközött. A felkelők egyik csoportnál sem akarták letenni a fegyvert addig, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják állásaikat és Magyarország területéről ki nem vonulnak. Várad vezérnagy feladata

⁶³ Egyetérthetünk Rainer M. János értékelésével, mely szerint „...október 27-én este és 28-án reggel a pártvezetés különböző köreiben szó sem volt arról, hogy a fegyveres felkelők helyet kaphatnak az államvédelem szerepét átvevő karhatalomban. Még a politikai változást támogatók is úgy vélték: a fegyveresek legjobb esetben is »vegyes összetételű társaság,« akik között »ellenforradalmárok« is akadnak. 28-án este, a kormányülés végén Nagy Imre a nyugalom helyreállta után még a statárium alkalmazását sem tartotta kizártnak. Mégis ő volt az 29-ről 30-ra virradóra, aki beleegyezett a felkelők »integrálásába.« Később, a vizsgálat során mindvégig azt állította, hogy csupán egyéni belépőkre gondolt. (A vád abból indult ki, ami történt: a felkelőcsoportok mintegy zárt egységként váltak a Nemzetőrség részévé.) Ennek azonban nem volt túlzottan nagy jelentősége, a döntő lépést ugyanis az a felismerés jelentette, hogy a képzetlen és bizonytalan hadsereg és rendőrség, az egyenlőre nem létező »munkás- és ifjúsági osztagok,« a politikailag tarthatatlan, kompromittált államvédelem helyett a fegyveres felkelők jelentik az egyetlen fegyveres erőt, amelyet az »utca« tekintélyként elfogad.” Rainer M. János utalása Nagy Imre 1957. június. 27-i és 28-i kihallgatási jegyzőkönyveire. *Rainer M. János: Nagy Imre 1953–1958.* Budapest, 1999. II. k. 289. o.

nem a fegyverletétel feltételeiről való tárgyalás, hanem a fegyverek átvételének a megszervezése volt, ezért úgy döntött, hogy a további megbeszéléseknek nincs értelme, és visszatért a Honvédelmi Minisztériumba,⁶⁴ ahol jelentést tett a honvédelmi miniszternek a tárgyalások kudarcáról.

A felkelő-szabadságharcos csoportok határozott ellenállása, a fegyverletétel megtagadása a döntéshozókat és a szervezőket a karhatalom összetételével kapcsolatos eredeti elképzeléseik feladására kényszerítette.

Nemzetőrség a forradalmi-szabadságharcos csoportok részvételével

A nemzetőrség fogalma, a megszervezésének tartalma, a lehetséges résztvevők köre – mint az az eddigiekből is látható volt – a hatalom eredeti szándékai ellenére folyamatosan változott. A nyilvánosság elé kerülő első megfogalmazásokban még a hatalom eredeti céljai tükröződtek.

Ezektől a nyilatkozatoktól több vonatkozásban eltért a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága október 28-i felhívása,⁶⁵ amelyben a „nemzet őrségével” kapcsolatban a következők olvashatóak: „A szovjet csapatok kivonására ígéretet kaptunk. Ebben az országban most már a magyar népé a hatalom. A harcoló ifjúság mellé állt néphadseregünk, a rendőrség és a munkástanácsok s a falvak népe. Együttvéve elég erőnk van ahhoz, hogy megteremtsük független és szabad demokratikus életünket.

Ezért a Budapesti Értelmiség Forradalmi Bizottsága⁶⁶ arra kér minden hős felkelőt, minden fegyveres csoportot, valamint a munkás- és parasztiifjúságot, az egyetemistákat, a Petőfi Kör tagjait és a volt népikollégistákat, hogy jelentkezzenek a nemzeti őrségbe, s a honvédséggel, a rendőrséggel és a munkástanácsokkal közösen biztosítsák az országban az áhított békét és nyugalmat. Reméljük, hogy további követeléseinket már békés úton, a kormánnyal egyetértésben vívhatjuk ki a nép egységes erejével, a munkástanácsok intézkedéseivel, a falvak lakosságának demokratikus fejlődésével, a nemzetőrség a többi hazafias fegyveres alakulat védelme alatt. Mindennemű – sztálinista vagy ellenforradalmi – restaurációs kísérleteket visszautasítunk és visszaverünk.”⁶⁷

Mint látható, a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága – a hatalom eredeti szándékaival ellentétesen – tovább tágította a nemzetőrség fogalmát, az abban részt vevő lehetséges erők körét, s minden „hős felkelőt, minden fegyveres csoportot” arra kért, hogy a „nemzeti őrségbe” tömörült más erőkkel együttműködve a rend és a nyugalom helyreállításával vegyenek részt a forradalom követeléseinek békés úton zajló kivívásában.

⁶⁴ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 18. d. 24. k. 241. o. Részlet Váradi Gyula vallomásából.

⁶⁵ 1956. a sajtó tükrében... 108. o.: *Szabad Nép*, XIV. évf. 297. sz. 1956. október 29. 2. o.

⁶⁶ A felhívást a magyar Forradalmi Értelmiség Bizottsága nevében az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság, a Magyar Írók Szövetsége, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, a Magyar Zeneművészek Szövetsége, a Nép Kollégiumok, a Petőfi Kör, a MEFESZ és az egyetemi tanárok képviselői írták alá.

⁶⁷ 1956. a sajtó tükrében... 108. o.: *Szabad Nép*, XIV. évf. 297. sz. 1956. október 29. 2. o.

Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság október 29-én megjelent⁶⁸ felhívásában többek között arra szólította fel a kormányt, hogy az „... a függetlenség és a rend érdekében a hazájához hű katonaságból és rendőrségből, a felfegyverzett munkásokból és egyetemistákból alakuló nemzetőrségre” támaszkodják.

A Budapesti Egyetemi Ifjúság október 29-én – a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága már idézett felhívásához hasonlóan – szintén arra szólította fel a „forradalom harcosait”, hogy csatlakozzanak a nemzetőrséghez.⁶⁹

A *Magyar Nemzet* október 30-i számában „A nemzet őrsége” címmel megjelent írásban többek között az állt, hogy a forradalomban előállott új helyzet megteremtette a győzelem kivívásának a lehetőségét. „A kormánynyilatkozat egyik leglényegesebb szakasza arról szól – olvasható az írásban –, hogy a szovjet csapatok az új karhatalom megalakulásával egyidőben elhagyják fővárosunkat. Hogy ez minél előbb bekövetkezzék, s ezenkívül a közbiztonság érdekében sürgős feladat, az egész lakosság érdeke az új karhatalom, a nemzetőrség megerősítése.”

Október 28-át követően ebben az írásban fogalmazódott meg a leghatározottabban, hogy a nemzetőrök az október 23-án és azt követően fegyveres harcot vállaló felkelők célkitűzéseinek megteremtését vállalták, és ezért ehhez a szervezethez olyan munkások és diákok is csatlakoztak, akik részt vettek a fegyveres felkelésben. Az írás folytatásában – a nemzetőrség küldetését és lehetséges feladatait továbbgondolva – megfogalmazódott: „a nép érdekében tevékenykedő kormányt” támogató nemzetőrség „a nép hatalmának fegyveres megtestesítője”, ami egyben biztosíték arra, hogy a kormány a népek tett ígéreteit minél előbb valóra váltsa.⁷⁰

A felkelő csoportok vezetőinek és a nemzetőrség szervezésébe bekapcsolódó Király Bélának,⁷¹ a nemzetőrség későbbi főparancsnokának az új karhatalom összetételével és lehetséges feladataival kapcsolatos felfogásának – vizsgált témánk szempontjából fontos gondolata –, hogy az új rend karhatalmi magját a követeléseikből semmit fel nem adó, fegyvereiket megtartó, zárt egységben a nemzetőrséghez csatlakozó felkelő-szabad-sággharcos csoportoknak kell képezniük.

Ezt az álláspontot képviselte október 30-án a Petőfi Akadémia Forradalmi Katonai Tanácsa is, amely a következő felhívással fordult az ifjúsághoz: „Forradalmi Ifjúság! Az elmúlt napokban fegyverrel a kézben harcoltatok a független, demokratikus, szabad

⁶⁸ Uo. 109. o.: *Szabad Nép*, XIV. évf. 297. sz. 1956. október 29. 3. o.

⁶⁹ Uo. 107. o.: *Szabad Nép*, XIV. évf. 297. sz. 1956. október 29. 1. o.

⁷⁰ Uo. 126. o.: *Magyar Nemzet*, XIX. évf., 253. szám, 2. o.

⁷¹ Király Bélát, a Honvéd Akadémia parancsnokát 1951-ben letartóztatták. Konceptióis perben előbb halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban szabadult. A forradalmat közvetlenül megelőzően egy kisebb műtétet hajtottak rajta végre, amelyet követően a Központi Honvéd Kórházban lábadozott. Itt ismerkedett meg Oláh Vilmoossal, akit több letartóztatott felkelőtársával együtt a Honvédelmi Minisztériumból vittek oda, abból a célból, hogy a kórházban levő szovjet és magyar holttesteket összeszedjék. A felkelőket a kórházban mint betegeket vették nyilvántartásba, hogy megvédjék őket az ismételt letartóztatástól. Oláh Vilmos később a Budapesti Főosztály épületében nemzetőrnek jelentkezett, ahol Kopácsi ezredesnek azt javasolta, hogy Király Bélát vonják be a Nemzetőrség szervezésébe. Kopácsi ezt követően Oláh Vilmost többet magával Király Béláért küldte a kórházba.

magyar hazáért. Segítsétek most a nép hadseregét a rend és a nyugalom helyreállításában! Jelentkezzetek a rend helyreállításáért harcoló nemzetőrségbe!”⁷²

Az *Egyetemi Ifjúság*-ban, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság lapjában október 30-án „A Nemzet őrei” címmel megjelent vezércikkben még mindig megtalálhatók a nemzetőrség és a felkelők szervezeti elkülönülésére vonatkozó utalások. A „szabadságharcosok módszereket változtatva, de céljukat nem feledve egyre többen állnak a nemzetőrség soraiba, hogy a város oly nyugtalan álmát vigyázzák a vértől megvadult ÁVH-s hóhérlegények és a maroknyi, de mégis visszataszító garázdák ellen...

Ballonkabátos, porköpenyes, szakadt zubbonyos munkások és diákok harcoltak a felkelők soraiban. Közös ismertetőjelük csak az elszántság és a gyűlölet volt. Ők nem hordtak egyenruhát, és ezek között az emberek közül ma mégis sokan külső ismertetőjelet is hordanak. Piros-fehér-zöld karszalag fonja át balkarjukat. A budapesti diákok, a szabadságmozgalom első önkéntes katonái ma nagyrészt nemzetőri szolgálatot teljesítenek...

A budapestiek megértéssel és szeretettel szemlélik tevékenységüket. Felkelők és nemzetőrök sokszor találkoznak, intenek egymásnak, sokszor még barátságosan vitatkoznak is, hogy karszalaggal az államhatalom felelős megbízottaiként vagy partizán módra segítik-e jobban a függetlenség ügyét... Nemzetőrök és felkelők ugyanazt várják a kormánytól...”⁷³

A *Szabad Ifjúság*, a Forradalmi Magyar Ifjúság lapja október 30-i számában „Az új karhatalom, a nép védelmezője: a nemzetőrség” címmel megjelent írásban számolt be arról, hogy a Budapest VI. kerületében megalakult Nemzeti Bizottság is megkezdte a kerületi nemzetőrsztagok szervezését, és az első, diákokból és munkásokból álló osztag már 28-án, vasárnap délután át is vette a szolgálat ellátáshoz szükséges fegyvereket. Október 29-én a kerület Nemzeti Bizottsága tudatta, hogy a helyi nemzetőrségnek már 35 polgári tagja van. Foglalkoztak a nők felvételének kérdésével, majd a Nemzeti Bizottság rövid vita után úgy döntött, hogy – a sok férfi jelentkezőre tekintettel – egyelőre nőket nem vesz fel a nemzetőrségbe. A Nemzeti Bizottság megszervezte a nemzetőr-alakulatok ellátását, gondoskodott ételmeztükről, pihenők biztosításáról, teherautókról a nemzetőrség szállítására.⁷⁴

A nemzetőrséggel kapcsolatos kérdések tisztázásának szükségességét mutatja többek között Dudás József nemzetőrségről alkotott álláspontja is. Dudás József a valójában országos szervezetként nem létező Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány nevében a felkelő-szabadságharcos csoportok tömörítésére, irányításuk átvételére tett kísérletet. Erre a szándékra utalnak a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány október 30-án közzétett határozatának alábbi részei is:

„6. Tiszteletben tartjuk a tűzszünetet. A fegyvert nem tesszük le, a szabadságharcosok fegyverben maradnak, fegyverüket nyíltan hordják. A Nemzeti Bizottmány adja ki a fegyverviselési engedélyt, a szokásos karhatalmi alakulatok: rendőrség, honvédség a fegyvereseket nem igazolhatja csak rendbontás esetén, a Nemzeti Bizottmány igazolványával rendelkező fegyverest csak saját alakulata veheti őrizetbe.

⁷² 1956. a sajtó tükrében... 126. o.

⁷³ Uo. 149. o.: *Egyetemi Ifjúság*, 1956. október 30. 1. o.

⁷⁴ Uo. 151. o.: *Szabad Ifjúság*, 1956. október 30. 1. o.

7. A szabadságharcosok felléphetnek a kivívott szabadság védelmében bárhol és bármikor bárki ellen.

A rendfenntartó karhatalom kiegészül a szabadságharcosok egységeivel...

19. Az ÁVH azonnal feloszlik, az egységes rendőrség tagjai sorában az ÁVH egyetlen tagja sem foglalhat helyet, ellenben helyet kell hogy nyerjenek a szabadságharcosok...⁷⁵

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakulása és tevékenysége

Október 30-án a Budapesti Főkapitányság épületében a rendőrség, a honvédség és a felkelő csoportok egy részének képviselői jelenlétében értekezletet tartottak.⁷⁶ Ezen sürgős feladatként fogalmazódott meg a korábbi elképzelésektől eltérő összetételű nemzetőrség további szervezése, illetve a felkelő-szabadságharcos csoportok, a rendőrség és a honvédség karhatalmi, védelmi jellegű tevékenységének koordinálására hivatott új központi vezető szerv megalakítása.

Az ezzel kapcsolatos szervező munka összefogása, segítése céljából Oláh Vilmos javaslatára⁷⁷ a Központi Honvéd Kórházban lábadozó Király Béla vezérőrnagyért küldtek, aki megérkezése után aktívan bekapcsolódott a karhatalmi feladatokat irányító vezető szervezet megalakításának munkájába.

Erre a napra Király Béla így emlékezik vissza könyvében: „A szabadságharcosok a Deák téri Rendőr-főkapitányság nagy tárgyalótermébe vezettek... A Honvédelmi Minisztérium, a vezérkar, az államrendőrség, a munkások, az ifjúsági és szabadságharcos csoportok küldöttei tárgyaltak. Közfelkiáltással nekem adták át az elnökséget... Az volt a cél, hogy a spontán, egymástól elszigetelten alakult és harcoló szabadságharcos csoportok számára központi vezetőséget hozzunk létre.

A Bizottság hivatását abban láttuk, hogy a szabadságharcos és a forradalomhoz hű fegyveres erőket egy fegyveres erőbe, a Nemzetőrségbe konszolidáljuk, s ezzel megakadályozzuk sztálinista vagy más ellenforradalmi irányzatok bármilyen befolyását a fegyveres erőkre...⁷⁸

Király Béla egyetértett azokkal a javaslatokkal, mely szerint Nagy Imre október 28-i és október 30-i nyilatkozatai alapján kell megalakítani a „Bizottmányt”, mint központi operatív szervet, amely szervnek véleménye szerint kapcsolatot kell teremtenie a nemzetőrséggel. Király Béla álláspontjának lényeges eleme volt, hogy a megalakítandó – a nemzetőrség további fejlődése szempontjából is fontos – vezető szerv a legitimitását elsősorban a már megszervezett nemzetőr-alegységektől és az ezektől ekkor még függetlenül létező felkelő csoportoktól kaphatta meg. Ezzel függött össze Király Béla azon javaslata is, hogy ebbe a vezető szervbe olyan embereket – „reális képviselőket” – kell

⁷⁵ 1956. a sajtó tükrében... 155. o.: *Függetlenség – a Magyar Nemzeti Bizottmány lapja*, 1956. október 30. 1. o.

⁷⁶ A történetek rekonstruálására az értekezlet vázlatos jegyzőkönyve alapján teszek kísérletet. A jegyzőkönyv eredetije Kopácsi Sándor anyagában (MOL Nagy Imre és társai XX-5-h.) található, azt Kovács Erzsébet készítette az ülésen leírt felszólalások alapján Aláírták: Király Béla, Pongrácz Ernő és Kopácsi Sándor.

⁷⁷ Oláh Vilmos Király Bélát a Kórházban ismerte meg.

⁷⁸ *Király Béla: Honvédségből Néphadsereg*. Budapest, 1989. 243., 251. o.

választani, akik bírják a nemzetőr és fegyveres csoportok bizalmát és támogatását, ugyanakkor szükségesnek tartotta, hogy a megalakítással kapcsolatos tervekről egy küldöttség – „szűk körű bizottmány” – Nagy Imrét, a Minisztertanács elnökét és a kormányt tájékoztassa, az ezzel kapcsolatos véleményeket kikérje.

Király Béla ekkor a megalakítandó „operatív bizottmány” legfontosabb feladatai közé sorolta a fővárosban lévő „szovjet őrségek” magyar katonákkal történő leváltását, ezekre a helyekre – feltehetően honvédekből, rendőrökből és nemzetőrökből álló – „közös őrségek” állítását, a szovjet csapatok békés kivonulásának biztosítását. Javasolta továbbá, hogy a „bizottmány” hozzon határozatot „a fasiszta jellegű, fosztogató csoportok” lefegyverzéséről, és egyben a fegyveres csoportokat szólítsák fel a nemzetőrséghez való csatlakozásra. Király Béla is indokoltnak látta, hogy azokkal a csoportokkal szemben, amelyek nem teszik le a fegyvert és „nem állnak át a nemzetőrséghez”, a nemzetőrség erői erélyesen lépjenek fel.

Király Béla ekkor ismételt felvetette, hogy a kormánynak el kell ismerni az operatív szerv megalakulását, illetve meg kell ismerje a megszervezésre vonatkozó részletes terveket is. Jelezte továbbá, hogy tisztázásra szorul az is, hogy kik legyenek ennek az operatív szervnek a munkatársai, s mekkora létszámmal működjön. Javasolta továbbá, hogy ebbe az operatív szervbe a honvédség, a rendőrség, a munkásság, valamint az értelmiség képviselőit is vonják be.

Balogh József rendőr őrnagy – a Budapesti Főosztály Politikai Osztályának vezetője – sok konkrét feladat megvalósításán túl javasolta, hogy alakítsák meg az Operatív Bizottság megválasztását előkészítő bizottságot, és állítsák össze kormány tájékoztatására hivatott parlamenti küldöttséget is.⁷⁹

A gyűlés résztvevői az Előkészítő Bizottság tagjának egyhangúlag Király Béla vezérőrnagyot, Kiss István rendőr alezredest, Horváth Mihály vezérőrnagyot, Pongrácz Ödönt, Csóti Tamást, a parlamenti küldöttség tagjának Király Béla vezérőrnagyot, Kopácsi Sándor rendőr ezredest, Kovács István vezérőrnagyot, dr. Antalóczi Sándort, Herpai Sándort, Magos Gábort, Pongrácz Ernőt, Oláh Vilmost és Bencze Józsefet választották meg.

Továbbá döntés született arról is, hogy a „Forradalmi Védelmi Bizottság” székhelye a Budapesti Főkapitányság épületében legyen. Másnapra, a Kilián laktanyába tervezett gyűlés előkészítése érdekében elfogadták, hogy azon a munkások és felkelők 40 fővel, az „ifjúsági vonal”, az értelmiség, az egyetemi ifjúság 2-2 fővel, a rendőrség 10 fővel és a honvédség 5 fővel képviselteti magát. Szükségesnek tartották, hogy a gyárőrségekkel, mint nemzetőrökkel felvegyék a kapcsolatot, és a nagyobb – pl. csepeli és újpesti – üzemeket is meghívják az értekezletre.

Ezt követően Király Béla vezérőrnagy vezetésével egy nyilatkozattervezetet fogalmaztak meg, amelyet a küldöttség tagjai jóváhagyás végett azonnal átvittek a Parlamentbe.

„A tárgyalások október 30-án délután befejeződtek. Küldöttséget választottunk, amelyet Nagy Imre miniszterelnökhöz vezettem. Indulás előtt egy nyilatkozatot fogalmaztam. Meg akartuk kérni Nagy Imrét, hogy írja alá azt a nyilatkozatot, ezzel

⁷⁹ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k.

ismerje el a kormány részéről a Bizottság működési jogát. Úgy gondoltuk, hogy ha ez az új forradalmi intézményünk a kormányzat szerves részévé válik, akkor hatáskörének két forrása révén – a forradalom és a kormány –, hatása is nagyobb lesz. Különben is Nagy Imrét a forradalom megtestesítőjének tekintettük, egyszerűen nem is gondoltunk arra, hogy jóváhagyása nélkül valamit is csináljunk...” – olvasható Király Béla könyvében.⁸⁰

A küldöttséget a Parlamentben Nagy Imre, Tildy Zoltán és Vas Zoltán fogadta. Vas Zoltán javaslatára a tervezetben szereplő „Forradalmi Védelmi Bizottság” elnevezést „Forradalmi Karhatalmi Bizottság”-ra változtatták. Nagy Imre a javaslatot elfogadta, és az Előkészítő Bizottság megalakítását tudomásul vette. A Minisztertanács elnökének erről szóló nyilatkozata a következőket tartalmazta: „A forradalmi harcokban részt vett egységek megbízottaiból, a honvédség és a rendőrség képviselőiből, a megalakulás alatt álló munkás és ifjúsági fegyveres egységek képviselőiből alakuló Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottságának a mai napon történt megalakulását a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében tudomásul veszem és megerősítem.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság szervezze meg a forradalmi harcokban részt vett egységek, a honvédség és rendőrség, a munkás- és ifjúsági osztagokból alakuló új karhatalmat. Ennek segítségével teremtsen meg hazánk belső békéjének helyreállítását és az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának feltételeit.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működjék.

Budapest, 1956. október 30.

Nagy Imre

a Magyar Népköztársaság

Minisztertanácsának elnöke⁸¹

Nagy Imre a küldöttség javaslatát elfogadva, ebben a nyilatkozatban – talán szándéka ellenére – kifejezésre juttatta, hogy az új karhatalom szervezésére alakuló Forradalmi Karhatalmi Bizottság a honvédség, a rendőrség, a munkásság- és ifjúság osztagai mellett – az addigi felfogástól eltérően – meghatározó módon épít a szovjet és magyar csapatok ellen harcot folytató, a változást kikényszerítő – és a Forradalmi Karhatalmi Bizottságot és annak célkitűzéseit elfogadó – felkelő-szabadságharcos csoportokra is.

Nagy Imre – letartóztatását követően a fentiekben idézett nyilatkozata tartalmát – a javaslattevők elképzelésével ellentétben – úgy értelmezte, hogy az abban leírtak nem azt jelentik, hogy „a felkelők egységei vehetnek részt az új karhatalomban”, miután a szövegben a felkelőkről egy szó sincs. „A forradalmi harcokban részt vett egységek után következik a felsorolás, amelyre a meghatározás vonatkozik” – hárította el Nagy Imre a vizsgálat azon vádját, mely szerint Ő az idézett nyilatkozattal a felkelők nemzetőrségbe való felvételét lehetővé tette.⁸²

Nagy Imrének a fenti nyilatkozattal kapcsolatos álláspontját nem erősíti, hogy a javaslatot betervező – Király Béla vezette – küldöttségben a felkelő-szabadságharcos

⁸⁰ Király: i. m. 251. o.

⁸¹ A forradalom hangja... 245. o.

⁸² MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 12. d. 1. k. 163–167. o. Részletek Nagy Imre 1957. június. 28-án készült kihallgatási jegyzőkönyvéből.

csoportok közvetlen képviselői is – pl. Pongrácz Ernő és dr. Antalóczi Sándor – helyet kaptak.

Ez a küldöttség a Nagy Imrénél tett látogatást követően visszatért a Deák térre, ahol folytatták a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakításával kapcsolatos munkálatokat. Az Előkészítő Bizottság elsősorban az 1956. október 31-én 12 órára a Kilián laktanyába meghirdetett alakuló közgyűlés programjának kidolgozására, a nemzetőrség szabályzatának összeállítására koncentrált. Az ekkor történtek a értekezleten készült jegyzőkönyv⁸³ alapján rekonstruálhatóak.

Az Előkészítő Bizottság leszögezte, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság legfontosabb célja a „győzelmes nemzeti demokratikus forradalom minden vívmányának megvédése restaurációs és reakciós kísérletekkel szemben”. A fenti cél megvalósítása érdekében a Forradalmi Karhatalmi Bizottság részére az alábbi feladatokat határozták meg:

1. A forradalmi harcokban részt vett egységek, a honvédség és rendőrség, a munkás- és ifjúsági osztagokból új karhatalmi egységek megalakítása.

2. Az új karhatalommal az ország belső békéjének helyreállítása, az október 28-i és 30-i kormányprogram, illetve kormánynyilatkozat végrehajtási feltételeinek, ezen belül elsősorban a főváros biztonságának a megteremtése, majd ilyen irányú működésének fokozatos kiterjesztése minden megye területére.

3. Az ÁVH leszerelése.

4. A nemzetőrség megalakítása az összes honvédségi és rendőrségi fegyveres alakulatokból, a meglévők csatlakozásra való felszólítása révén és új fegyveres alakulatok szervezése útján.

5. A nemzetőr-alakulatok számára a működésre szóló engedélyek megadása, illetve megvonása.⁸⁴

Mint látható, a feladatokat részletező 4. pontban a nemzetőrség összetételével kapcsolatos – a szervezés majd minden fázisában jelen lévő zavar – ismét felerősödött. E megfogalmazás szerint a nemzetőrség kötelékébe tartoztak volna a honvédségi alakulatok, a rendőrség erői is. A nemzetőrség ideiglenes – nem sokkal később összeállított – szervezeti szabályzatában ezzel kapcsolatban ellenben már az olvasható, hogy a nemzetőrség, mint „önkéntes fegyveres szolgálat, illetve fegyveres alakulat” a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával, a honvédséggel és a rendőrséggel – mint attól független szervezetekkel – „karöltve” tevékenykedik.

A fenti és a menetközben felmerülő feladatok végrehajtásának módszerét az ülés résztvevői úgy képzelték el, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottsága számára irányelveket és utasításokat ad, melyek megvalósításáról az operatív bizottság intézkedik.

Az Előkészítő Bizottság a Forradalmi Karhatalmi Bizottság szervezetével és működésével kapcsolatos elképzeléseit az alábbiakban összegezte:

⁸³ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k.

⁸⁴ Uo.

„Elnök: megválasztja a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése, titkár: a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottságának vezetője, megválasztja a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése.

Tagok létszáma: kb. 30-40 fő, ebből 25%-ot a honvédség, 25%-ot a rendőrség és 50%-ot a nemzetőrség küld ki. Így minden zászlóalj erejű nemzetőregység kiküldöttet választ saját alakulatai közül.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányelveit és utasításait a Forradalmi Karhatalmi Bizottság tagjaiból alakult közgyűlés határozza meg. A közgyűlés határozatképes akkor, ha az összes tagok kétharmad része jelen van. Határozatra emelkedik akkor, ha a javaslat a jelenlévők szavazatának abszolút többségét megszerezte. A Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlését az elnök, a titkár vagy a tagok 20%-ának bevonásával lehet összehívni.

Rendszeres ülést tart a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a további határozatig hetenként kétszer, kedden és pénteken 8 órakor a Kilián György laktanyában.

Az operatív feladatok megoldására azonnal fel kell állítani a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottságát, melynek feladata a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése határozatainak végrehajtása, intézkedések kidolgozása és a végrehajtó szervekhez való eljuttatása.

Részleteiben:

1. Nemzetőr-alakulatok működési engedélyeinek kiadására, illetve megvonására javaslattétel a közgyűlés számára.

2. Nemzetőr-, honvéd- és rendőralakulatok karhatalmi irányítása. E szervezet folyamatosan működik, működésének helye a Budapesti Rendőrkapitányság épülete (Deák tér 16. sz.).

Az operatív bizottság munkáját a bizottság vezetője szervezi meg és vezeti, az operatív bizottság kb. 6 tagból álló szervezési, kb. 5 tagból álló karhatalmi, kb. 5 tagú anyagi és pénzügyi, valamint kb. 4 főből álló híradó albizottságokból áll.⁸⁵

Az Előkészítő Bizottság elkészítette a nemzetőrség ideiglenes szervezeti szabályzatának tervezetét is. Eszerint a „nemzetőrség a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányainak restaurációs és reakciós kísérletek ellen való védelmére alakult önkéntes fegyveres szolgálat, illetve fegyveres alakulat, amely a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával, a honvédséggel és a rendőrséggel karöltve, az ország belső békéjének a helyreállítása, illetve fenntartása érdekében katonai szolgálatot lát el.

A nemzetőrségi szolgálat szabályozására a nemzetőri szolgálati szabályzatot a rendőrség szolgálati szabályzatának szellemében november 15-ig ki kell dolgozni.

A nemzetőrségi zászlóaljok, egységek történelmünk nagyjai, és a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom hősi halottairól nyerjék elnevezéseiket.

⁸⁵ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k.

Nemzetőr-alakulatok felállítására a Forradalmi Karhatalmi Bizottsághoz javaslatot tehet bármely üzem, gazdaság, iskola, kollégium, társadalmi szervezet, közigazgatási egység, mint város, járás stb.

A nemzetőrségi alakulatok felállítására javaslatot tevő szervek a Forradalmi Karhatalmi Bizottságtól munkájuk megkönnyítésére honvéd- vagy rendőrtiszteket igényelhetnek.

A nemzetőrségen belül az alábbi vezetési és szervezési egységek működnek:

Az össznemzetőrségi alakulatok vezetésére a nemzetőr-főparancsnokság hivatott. E szervet a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése hozza létre.

A nemzetőrség általános szervezési egységei: a nemzetőrzászlóalj kb. 350 főből, nemzetőrzászlóalj [kötelékébe tartozó – H. M.] századok kb. 100 főből, a nemzetőrszakaszok kb. 40 főből [állnak]. A nemzetőrségi alakulatok szervezeti és felszerelési táblázatát a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottsága külön kidolgozza és a megalakuló alakulatoknak kiadja.

Fővárosunk újjáépítése és esetleges más feladatok megoldására különleges nemzetőr alakulatok is szervezhetők, mint műszaki, híradó stb. alakulatok.

Minden nemzetőr egység a parancsnokát demokratikus választással saját maga választja.

Nemzetőr-alakulatok felállítására vagy felosztatására az engedélyt, illetve utasítást a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése [döntése] alapján az operatív bizottság adja ki.

A nemzetőrség jelvényei: Minden zászlóalj erejű egységnek csapatzászlóval kell rendelkeznie, mely a szabadságharcos elődök, az 1848-as dicső nemzetőr zászlóalj[ak]nak zászlóival azonos.

E zászló elkészítésére és a megalakult zászlóaljok számára való átadásáról a Forradalmi Karhatalmi Bizottság gondoskodik. Minden nemzetőr a nemzetőrség jelvényét viseli, melyet a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a Forradalmi Ifjúság iparművészeivel készített el, a melyben a Kossuth-címernek kell szerepelnie. E jelvény elkészítéséért és a nemzetőrség alakulataihoz való gyors kiutalásáért a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a felelős. Minden nemzetőr-alakulat működését a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottsága által kiadott írásbeli okmány alapján kezdi meg. Ez okmány birtokában a megalakuló nemzeti alakulat nemzetőreit az operatív bizottság által kiállított személyazonossági igazolványokkal ellátja.

A honvédséghez és a rendőrséghez nem tartozó személyek fegyvert csak nemzetőr-alakulat által kiállított személyazonossági igazolvánnyal viselhetnek. Olyan polgári személyektől, akik a nemzetőrségnek nem tagjai, a fegyvereket a nemzetőrség hivatott bevonni.

A nemzetőrség tagjai[nak] elnevezése: Nemzetőr.

A nemzetőrségen belül a honvédségi rendfokozatok érvényesek. A nemzetőrség tagjainak a megszólítása: Bajtárs.

Minden önálló nemzetőr-alakulatot a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottsága körbélyegzővel lát, amelynek felhasználásával az általa kiállított személyazonossági igazolványokat állít ki. [Sic!]⁸⁶

⁸⁶ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k.

A fentieket összegezve megállapítható, hogy Kopácsi Sándor rendőr ezredes október 29-én kiadott parancsától eltérően a „nemzetőrség” már nem a rendőrség által megszervezett, a rendőrségi vezetők irányítása és ellenőrzése alatt álló szervezet, rendőri segéderő, még csak nem is a kerületi pártbizottságok, majd amikor ez nem megy, a kerületi kiegészítő parancsnokságok bázisán létrehozott – „munkásosztagokból” – álló szervezet, amelyben a felkelő-szabadságharcos csoportoknak nincs helye, hanem egy a hadseregtől és a rendőrségtől szervezetenként elkülönülő, többé-kevésbé független önálló fegyveres testület, amely a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése által megválasztott Nemzetőr Főparancsnokság irányításával vesz részt a feladatok végrehajtásában.

A leglényegesebb változás az, hogy a nemzetőrség fő erejévé – az október 30-a előtti elképzelésekkel és intézkedésekkel szöges ellentétben, főleg a fővárosban, illetve a Forradalmi Karhatalmi Bizottságban, mint országos vezető testületben – a felkelő-szabadságharcos csoportok váltak. Létszámát és szervezetségét tekintve a nemzetőrség nem kevésbé fontos részét képezték a hatalom elleni harcokban részt nem vevő, de az október 28-i kormányprogram végrehajtásáért, a közrend megteremtéséért, a forradalom vívmányai megvédéséért, a munka beindításáért tenni akaró diákokból, értelmiségi és fizikai dolgozókból álló – az egyetemeken, munkahelyeken, a megyékben, városokban, járásokban és falvakban szervezett – nemzetőralegységek is.

A képet színesíti, hogy a szervezeti elkülönülés ellenére a hadsereg és a rendőrség tagjai felbecsülhetetlen értékű segítséget adtak a nemzetőröknek a vezetés, irányítás és a működés – például a szervezés, felszerelés, kiképzés, szolgálatellátás, elhelyezés, hadtápellátás stb. – majd minden szintjén.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság tagjainak 50%-át a rendőrség és honvédség képviselői adták, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a katonák és a rendőrök az új karhatalom – és ezen belül a nemzetőrség – szervezését és tevékenységét nemcsak segítették, hanem irányíthatták, ellenőrizhették, és így az elképzeléseiket a döntések meghozatalakor határozottan érvényesíthették. A fentieket figyelembe véve nem kerülhet meg annak kimondása sem, hogy a nemzetőrség önállósága korlátozott volt, mert a rendőrség és honvédség képviselőiből is álló Forradalmi Karhatalmi Bizottság döntött a nemzetőrséggel kapcsolatos minden fontos kérdésben. Ezzel ellentétben a Bizottság nem döthetett a hadsereget és a rendőrség érintő kérdésekben.

Ezt a helyzetet a látszólagos bonyolultsága ellenére egyszerűsíti az a tény, hogy a vezetés és irányítás majd minden fontos szintjén megtalálható Király Béla személye, aki a Forradalmi Karhatalmi Bizottság vezetőjeként, majd a nemzetőrségnek a közgyűlés határozatával megválasztott főparancsnokaként, Budapest katonai parancsnokaként, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnökeként vett részt a karhatalom szervezésében és irányításában, a karhatalmi feladatok végrehajtásába bevont szervezetek tevékenységének összehangolásában.

Király Béla vezérőrnagy Budapest katonai parancsnokaként a főváros területén lévő minden rendőri és honvédségi erő felett rendelkezett, ezekkel párhuzamosan a nemzetőrség főparancsnokaként a „civil” fegyveres erők egyszemélyi vezetője is volt. Bonyolítja a helyzetet, hogy Király Béla, mint Budapest katonai parancsnoka a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter alárendeltségébe tartozott, de miután a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségét Nagy Imre közvetlen irányítása alá

vonta, Király Béla több alkalommal közvetlenül a miniszterelnöktől kapott feladatokat, amelyek végrehajtásáról közvetlenül neki tett jelentést.

A Nemzetőrség Főparancsnokságának megalakítása

Október 31-től a Forradalmi Karhatalmi Bizottságtól a kerületi, üzemi és ifjúsági forradalmi bizottságok megbízottai sokszorosított úrlapon igényelhettek igazolványokat és fegyvert a nemzetőr-alakulatok, illetve a gyárőrségek részére. Az úrlapokat az illetékes kerületi, üzemi, hivatali forradalmi bizottságok elnökei írták alá. A beérkezett kérvényeket Kiss rendőr alezredesnek vagy Vári őrnagynak kellett láttamoznia ahhoz, hogy az azon feltüntetett mennyiségű igazolványt és fegyvert a kérelmezők megkapják. Ez a rendszer november 2-ig létezett. Ekkor a szervezést egy precízebb, jobban ellenőrizhető jelentkezési és igénylési rendszer bevezetéséig Kiss rendőr alezredes felfüggesztette.

A felfüggesztés másik oka az lehetett, hogy a hadtáprészleg vezetője, Lantos honvéd őrnagy ugyanezen a napon Kiss István alezredesnek jelezte: annak ellenére, hogy Király Béla a nemzetőrség létszámát 4 ezer főben maximálta, ennél már jóval több embert vettek fel. Kiss alezredes ekkor utánaszámolt és megállapította, hogy a nemzetőrségnek már több mint 7 ezer tagja van. Erről jelentést tettek Király Bélának is, aki a nemzetőrség további szervezését azonnal leállította.⁸⁷

A kiadott nemzetőr igazolványok magas száma – 18 302 db – és a regisztrált nemzetőrök létszáma közötti hatalmas eltérés – ezzel a kérdéssel a következő részben is foglalkozom – oka, hogy a kb. 7 000 főbe csak a felkelő-szabadságharcos csoportokból, illetve az ezek bázisán és a diákságból alakult nemzetőralegységek részére november 3-ig kiadott igazolványok számát – 4305 és 3705 darab – számolták bele.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság következő ülése november 2-án kb. 13.00-kor kezdődött. Az értekezletet Kopácsi Sándor nyitotta meg, majd javaslatot tett az elnökség megalakítására. Az elnökség megválasztása után egy embert kísérték a terembe, akit állítólag a Nemzeti Bank pénztáránál fogtak el, mivel Dudás által aláírt nyugtára 500 ezer forintot akart felvenni. Néhány percre őrzői kíséretében megjelent a teremben Dudás József is, akinek a résztvevők többsége a kivégzését követelte. Ekkor felállt Király Béla, és elmondta, hogy ő becsületszavát adta Dudásnak, hogy nem lesz bántódása, ha elmegy az értekezletre és ott nyíltan elmondja terveit és célkitűzéseit.

A résztvevők megnyugodtak, és így Király Béla elkezdte a beszámolóját, amelynek elején rögtön bejelentette, hogy az operatív bizottság munkájával nincsen megelégedve. A szervezési albizottság különösen rossz munkát végzett, mivel az értekezletet nem jól készítették elő, az nem határozatképes, ezért a vezérőrnagy kérte a szervezési albizottság jegyzőkönyvben is rögzített megrovását.

A felkelők javaslatot tettek az operatív bizottság kiegészítésére, mivel szerintük abban nincsenek megfelelő arányban képviselve. Felmerült a nemzetőrök fizetése rendezésének a szükségessége is. Király Béla ígéretet tett, hogy a kérdés hamarosan megoldódik.

⁸⁷ TH V-150005/3 151. o. Kovács István és társai Lantos József 1957. május 31-i vallomása.

Mivel a közgyűlés határozatképtelen volt, úgy döntöttek, hogy az ügyeket az ideiglenes operatív bizottság viszi tovább, és november 3-án a végleges Forradalmi Karhatalmi Bizottság megválasztása céljából ismét összeülnek.

Ezután hivatta magához Lantos őrnagyot Király Béla, és javaslatot kért tőle a nemzetőrök fizetésének a rendezésére. Lantos nem tudott mit javasolni, ezért Király úgy döntött, hogy a nemzetőrök a fizetésükön kívül naponta 10-20 forintot kapjanak. Király parancsot adott, hogy Lantos őrnagy ennek rendezése érdekében vegye fel a kapcsolatot az illetékes szervekkel. Lantos helyettesével, Földvári Attilával elment a SZOT-ba, ahol a SZOT vezetői vállalták, hogy a nemzetőröknek a munkabért kifizetik, de a pótlék eldöntésében nem ők az illetékesek.

November 2-án már a vidéki nemzetőr-alakulatok vezetői közül is többen jelentkeztek a Deák téren, és fegyvert kértek. Lantos őrnagy Király Bélának a fegyverek kiadására vonatkozó ismételt parancsa ellenére sem intézkedett.⁸⁸

A szervezési osztály ezek után a november 3-ra áttett értekezletről, annak napirendjéről meghívók kiküldésével értesítette a kerületi és üzemi nemzetőr, illetve munkásőrsegek parancsnokait. Ezeket a meghívókat a kerületekbe és az üzemekbe 2-ről 3-ra virradó éjszaka vitték ki, de az érintett személyek egy részét telefonon is értesítették.⁸⁹

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság november 3-i ülésén⁹⁰ az értekezlet legfontosabb céljának Király vezérőrnagy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnökségének, a Nemzetőrség Főparancsnokságának és a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív irányítást ellátó szervének a megválasztását tartotta.

A vezérőrnagy szólt arról is, hogy a magyar kormány felmondta a Varsói Szerződést, és a nagyhatalmakat felkérte a bejelentett semlegesség szavatolására. Közölte, hogy a kormány a Forradalmi Karhatalmi Bizottságot felelőssé tette a rend fenntartásáért, ezért a nemzetőrséget fegyelmezett, szervezett karhatalmi egységgé kell tenni. „A legdöntőbb kérdés, hogy az eddig megalakult nemzetőr-alakulatok szervezetüket a legnagyobb mértékben megszilárdítsák és a központi vezetőség utasításait maradéktalanul hajtsák végre”⁹¹ – mondta Király Béla, majd összefoglalta a Karhatalmi Bizottság feladatait.

A hozzászólók az egységes vezetés és fellépés megteremtésének elsődleges fontosságát hangsúlyozva, a még meglévő anomáliák között szóltak a Külügyminisztérium épületének november 2-i elfoglalásáról, arról, hogy Budán a fegyveresek a Forradalmi Bizottmány nevében Dudás József által aláírt igazolványokkal vannak ellátva, holott ismereteik szerint Dudás József nem is rendelkezik karhatalmi erővel. A Baross téri fegyveres csoport képviselője bejelentette, hogy mivel a nemzetőrök nem politizálhatnak, ezért, azokat a fegyvereseket, akik Dudás-féle papírt mutatnak fel lefegyverzik és letartóztatják.

Király Béla ekkor a jelenlévőket tájékoztatta arról, hogy november 2-án, délután 6 órakor a Széna téri század parancsnokát – egy alezredesi rendfokozatot viselő fegyverest

⁸⁸ TH V-150005/3. 151–153. o. Lantos József 1957. május 31-i vallomása.

⁸⁹ TH V-150007. 104. o. Kiss rendőr alezredes feljegyzése Tömpe István részére.

⁹⁰ TH V-150005/21. 74–77. o. Kovács István és társai.

⁹¹ Uo.

– a Külügyminisztérium elfoglalásáért – állítólag volt államvédelmi beosztottakat kerestek ott – elfogta és letartóztatta. A vezérőrnagy szolt arról is, hogy Kovács András, a Szabad Nép székházban települ volt „Dudás-csoport” parancsnoka alegységével belépett a nemzetőrségbe, a Forradalmi Karhatalmi Bizottságot elismerte felettes szervének.

Király Béla úgy gondolta, hogy az ezen a napon megkezdett tárgyalásokon hamarosan eldől, „hogyan fogják kivonulni a szovjet csapatok Magyarország területéről”.⁹²

Marián István alezredes a Műszaki Egyetemről megkérdezte: a nemzetőrség feladata csak a rendfenntartás lesz-e, illetve a tanítás megkezdését követően mit tegyenek az egyetemeken szervezett karhatalmi egységek? A alezredes bejelentette: „az a tervük, hogy a legrövidebb időn belül hadosztállyá fejlesszék a mostani erejüket”.

Elhangzottak az ülésen kritikai észrevételek is. Ezek között az 1. sz. Épületelemgyár küldötte nehezményezte, hogy a szervezés nagyon lassan megy. „Féltik az eredményeket, hogy elveszítik a lassú szervezésben” – mondta.⁹³

Vita alakult ki többek között a mandátumok elosztásáról is. A Corvin egység képviselőjének véleménye szerint a „honvédség, rendőrség nem megbízható”, ezért azt javasolta, hogy a mandátumokból 21 a nemzetőröké, 10-10 a honvédségé és a rendőrségé legyen és „csak azok kapjanak mandátumot, akik fegyverrel a kezükben harcoltak”.

Vízi Sándor, a volt politikai foglyok küldötte szerint nem lehet kirekeszteni azokat az embereket, akik szenvedtek az önkénytől, és mandátumot kért a volt politikai foglyok nevében. A Baross téri csoport képviselője Vízivel egyetértett abban, hogy a kiszabadult politikai foglyok részt vettek a harcokban, de szerinte új fegyveres nemzetőregységek megalakítására már nincs szükség, a politikai foglyok lépjenek be valamelyik már létező egységbe.⁹⁴

Az ülésen többen a sztrájk folytatása ellen érveltek, de mint mondták a munka megkezdésének a nemzetőrség felszámolása, illetve tevékenységének akadályozása nem lehet következménye.⁹⁵

A vitát követő szavazáson egyhangúlag megválasztották Király Bélát a nemzetőrség főparancsnokának, helyettesének Kopácsi Sándor rendőr ezredest, majd a nemzetőralegységek és egységek – a Corvin közti, a Baross téri, Széna téri, Práter utcai, a IX. kerületi fegyveres csoportok, a Műszaki Egyetem, a honvédség és rendőrség képviselői – megnevezték a szűkebb törzsben dolgozó küldötteiket.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság határozattervezetét a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.⁹⁶ A Szabad Kossuth Rádió 14 óra 25 perckor adta hírül, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakította a Nemzetőrség Főparancsnokságát és a nemzetőrség főparancsnokának egyhangúlag Király Béla vezérőrnagyot választotta meg. A

⁹² Uo.

⁹³ TH V-150005/21. 74–77. o.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo. 78–83. o.

Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése az alábbi – rádióban is ismertetett – határozatot hozta:

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság „Ragaszkodik hazánk függetlenségéhez és semlegességéhez. Minden függetlenségünk és semlegességünk elleni fegyveres agresszióknak ellenáll. A szabad, demokratikus választások megtartásáig a rend megszilárdítását minden erővel elősegítjük és a kormánynak a restaurációs kísérletek és zavarkeltések megsemmisítésére adott rendelkezéseit híven teljesítjük.

Hazánk védelmi készülségének súlyos kárt okoz a sztrájk, éppen ezért a sztrájk beszüntetését és a termelő munka megkezdését javasoljuk azzal, hogy a nemzetőr-alakulatok a munka felvétele alatt is fegyvereiket kéznél tartsák, hogy agresszió esetén azonnal harcra kész állapotba helyezkedhessenek, és felvehessék a harcot a támadók ellen.

A mai naptól kezdve nem honvédségi és nem rendőr személy csakis mint nemzetőr viselhet fegyvert. A nem nemzetőr, nem honvéd és nem rendőr személyeket a rend megszilárdítása érdekében lefegyverezzük.”⁹⁷

Később, a vizsgálati fogságban Marián István a november 3-án történeteket az alábbiakban foglalta össze: „Az értekezleten... Király Béla tartott beszámolót az Ideiglenes Operatív Bizottság addig végzett munkájáról és ismertette a Forradalmi Karhatalmi Bizottság feladatait. Ennek során utalt arra, hogy a helyzet válságos, újabb szovjet csapatok érkeztek az ország területére, de tárgyalások vannak és van remény a megegyezésre, utalva az ENSZ-re is...

Bizakodó hangon beszélt a belső helyzetről, az volt az elképzelése, hogy rövidesen megindul a munka. Utalt arra, hogy egy újabb szovjet beavatkozás esetére már intézkedések történtek a védelem érdekében...

Király Béla és Kopácsi rövid beszámolót tartottak. Elmondták, hogy a kormányban változások vannak, felmondták a Varsói Szerződést. A helyzet nagyon válságos, tárgyalások folynak, de a szovjet csapatok újabb bevonulásából, elhelyezkedésükből, abból, hogy támadólag állnak fel, újabb beavatkozás várható...”⁹⁸

Az értekezlet után Király Béla parancsnoki eligazítást tartott, ahol az általános problémák felvetését követően a másnapra – november 4-re – tervezett rendteremtő akciók megbeszélésére került sor. „Rengeteg sürgős feladatot kellett megoldani. Rendszeres ellátás, a csoportok és kerületek közötti koordináció, a vidéki szabadságharcos csoportok irányítása és bekapcsolása egy egységes fegyveres erőbe, az egyénileg csatlakozó honvédek és rendőrök beosztásainak rendezése, a parancsnokaikkal együtt csatlakozó honvéd- és rendőralegységek irányítása, koordináció a honvédség, a rendőrség és a szabadságharcos egységek között, az ország, de különösen Budapest rendjének egységesen szervezett fenntartása mind-mind a Nemzetőrség Főparancsnokságára várt...” – összegezte Király Béla az előttük álló feladatokat.⁹⁹

⁹⁷ A forradalom hangja... 458. o.

⁹⁸ A forradalom hangja... 458. o.

⁹⁹ *Király*: i. m. 272. o.

A nemzetőrség létszáma és összetétele Budapesten

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság – Kilián laktanyában október 31-én megtartott első közgyűlése – Király Béla javaslata alapján arról határozott, hogy addig nem teszik le a fegyvert, amíg a szovjet csapatok Magyarország területét el nem hagyják, és a felkelő csoportok részt vesznek Budapesten a rend helyreállításában, valamint az államvédelmisták lefegyverzésében.¹⁰⁰

A Budapesten megalakult nemzetőrség létszámáról, a nemzetőrök összetételéről, fegyverzetéről, elhelyezési és tevékenységi körzetéről a november 4-e utáni iratmegsemmisítés következtében csak töredékes adatok maradtak fenn. Az ezeket az adatokat tartalmazó dokumentumokat a Budapesti Rendőrkapitányságon november 3-án készült – a kiadott nemzetőr-igazolványok számát és az azokat felvevő szervezeteket tartalmazó – jegyzékkel¹⁰¹ összevetve megállapítható: a további elemzéshez és értékeléshez szükséges adatok a legkisebb hibaszázalékkal e lista alapján rekonstruálhatóak. A feldolgozás alapját képező kimutatások szerint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Szervezési Osztálya – a kapitányság Személyzeti Osztálya közreműködésével – összesen 18 362 db igazolványt adott ki.¹⁰² Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a fővárosban november 3-án pontosan ennyi nemzetőr hajtott végre karhatalmi feladatokat, miután a kérvényezők egy része a létszám további növekedésére számítva több igazolványt kért, mint amennyire szükség volt.¹⁰³

Némileg módosítja a nemzetőrség létszámával kapcsolatos számításokat az is, hogy a feldolgozott listán több kerület – például az I., III., IV., VIII., XIV., XVI., XVIII. és XXII. kerületek – központi szervezésű nemzetőralegységéről nem találni adatot. A felkelőkből alakult nemzetőralegységek közül több nem szerepel ebben az összeállításban. A listákról így lemaradt 1000-1200 fő lehetőséget ad arra, hogy a tartalék igazolványok igénylése miatti torzítást a statisztikai feldolgozás során figyelmen kívül hagyjuk.¹⁰⁴

¹⁰⁰ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 21. d. 31. k. További részleteket erről a témáról lásd *Eörsi: Corvinisták és Horváth Miklós: Maléter Pál*. Budapest, 2002.

¹⁰¹ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 22. d. 32. k. 50–53. o.

¹⁰² MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 22. d. 32. k. 50–53. o.

¹⁰³ A többletigénylés elsősorban a tanintézetek egy részére – ezek között is főként a Műszaki Egyetemre – volt jellemző. Az Egyetem Katonai Tanszékének vezetője, az egyetemi nemzetőrség parancsnoka, Marián István alezredes elképzelései szerint a gyorsan megalakult századok rövid időn belül zászlóaljakká, illetve ennél is magasabb szintű nemzetőregységekké, sőt magasabbegységgé fejleszthetők voltak. A valósághoz közelebb állnak azok a források, amelyek szerint november első napjaiban a műszaki egyetemistákból szervezett nemzetőrség létszáma 500 és 1000 fő között ingadozott.

¹⁰⁴ A budapesti nemzetőrség szervezésének helyzetéről, a nemzetőrök létszámáról, a nemzetőralegységek tagozódásáról Zólogy László ezredes zsebnoteszébe – sajnos dátum nélkül – a következő adatokat jegyezte be:

„Nemzetőrség. ... 13 183 nemzetőr, 22 zászlóalj, 12 önálló század, 22 önálló szakasz. Ebből diák zászlóalj 6 zászlóalj, 1 század, 4 szakasz. Üzemőrség: 3 zászlóalj, 5 század, 10 szakasz. Területi 6 század, 13 zászlóalj, 8 szakasz...” TH V-150005/4. 256–257. o. Részletek Zólogy László zsebnoteszéne tartalmából.

E jegyzéket, illetve a fentiekben leírt módosító tényezőket figyelembe véve Budapesten a nemzetőrségen belül a következő, aránylag jól elhatárolható kategóriákat kell megkülönböztetni:

A nemzetőrség összetétele Budapesten¹⁰⁵

<i>Kategória</i>	<i>Megnevezés</i>	<i>Létszám</i>
„A”	A felkelő-szabadságharcos csoportokból, illetve ezek bázisán alakult nemzetőregységek, alegységek	~5 500
„B”	A diákságból, egyetemistákból oktatási intézményekben szervezett nemzetőregységek, alegységek	~2 500
„C”	A Forradalmi Karhatalmi Bizottságnál bejegyzett munkahelyeken alakult nemzetőralegységek	~2 000
„D”	A rendőrség és honvédség objektumaiban alakult, a Forradalmi Karhatalmi Bizottságnál bejegyzett nemzetőralegységek	~2 000
„E”	A főváros kerületeiben központilag – kerületi szintű vezető szerv által elsősorban kerületi alkalmazás céljából – megalakított nemzetőralegységek	~5 100
„F”	Egyéb, a fenti kategóriák egyikéhez sem köthető nemzetőralegységek	~1 400
<i>A nemzetőrök hozzávetőleges létszáma összesen</i>		<i>~18 500</i>

A fenti adatok alapján következtetésként levonható, hogy a Budapesten megalakult nemzetőralegységek állományának meghatározó része – 65%-a – közvetlenül a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségébe tartozott. Ennek a legmobilabb, legtöbb célra felhasználható részét a „B” kategóriába tartozó egyetemisták képezték.

Alakulási és október 30-a előtti tevékenységük, még pontosabban az általuk eddig az időpontig ellenőrzött terület határain kívüli alkalmazás szempontjából kevésbé voltak mozgathatók a felkelő-szabadságharcos csoportokból, illetve ezek bázisán létrejött – „A” kategóriába tartozó – nemzetőralegységek. Annak ellenére igaz ez az állítás, hogy kisebb-nagyobb nemzetőralegységek, néhány fős csoportok, rajok egy-egy feladat – például államvédelmi beosztott letartóztatása, anyagvételezés, személykísérés, egy-egy bejelentés ellenőrzése – végrehajtása céljából az adott nemzetőregység vagy alegység tevékenységi körzetét időlegesen elhagyták. Kutatásaim szerint a körletét elhagyó legnagyobb alegység a Széna téri csoportba tartozó – Bán Róbert vezette – több mint 40 fős szakasz volt, amelyet november 4-én hajnalban a szovjet csapatok Szombathelyen vettek őrizetbe. Ezek az erők a budapesti nemzetőrök 29%-át, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közvetlen irányítása alá tartozó állomány közel felét, 46%-át jelentették. A szovjet és magyar erők ellen a forradalom győzelméig harcot folytató csoportokból alakult nemzetőrök rendkívüli erőfeszítéseket tettek a forradalom vívmányai megvédése érdekében, és ezek voltak azok a nemzetőregységek és alegységek, amelyek november 4-e után is legelszántabban szálltak szembe a szovjet csapatokkal.

¹⁰⁵ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 22. d. 32. k. 50–53. o. A nemzetőrök létszámát tartalmazó oszlopban feltüntetett kalkulált adatok véleményem szerint helyesen tükrözik az egyes kategóriák közötti arányokat.

Többé-kevésbé hasonlóan jellemezhető a rendőrség és honvédség objektumaiban alakult – „D” kategóriába sorolt – nemzetőralegységek „civil” része is, amelynek aktivitását, illetve november 4-e utáni tevékenységét a befogadó objektum állományának döntései meghatározó módon befolyásolták. Az erők megosztottságát mutatja, hogy a rendőrségi szervezeteknél alakult vagy oda – többnyire a Budapesti Rendőr-főkapitányságról – vezényelt nemzetőralegységek az adott szervezetbe nem tagozódtak be, hanem irányítás és az ellátás kérdésében közvetlenül a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségébe tartoztak. Az ezen a területen kialakult helyzet bonyolultságát jelzi, hogy a BM Budapesti Főosztály közvetlen alárendeltségébe tartozó rendőr-karhatalmi zászlóalj az eredeti szolgálati utat megkerülve „Budapesti Karhatalmi nemzetőr zászlóalj” néven fegyver, lőszer és más igényeivel közvetlenül a Forradalmi Karhatalmi Bizottsághoz fordult.

A legkevésbé mozgathatók a Forradalmi Karhatalmi Bizottságnál bejegyzett munkahelyi nemzetőralegységek voltak. Az október 28-a előtti helyzethez hasonlóan ezek az alegységek – az illetékes Munkástanács irányításával és ellenőrzésével – elsősorban a munkahelyeken és annak közvetlen környezetében léptek fel a vagyon- és személyi biztonság védelmében. Ezt tették azoknak az üzemeknek a nemzetőrörségei is, amelyek a kerületekben megalakított – a tanácsokat a közhatalmi funkciók ellátásában felváltó – forradalmi szervezet ismerték el közvetlen előljárójukként.

Az üzemekben alakult munkástanácsok egy része megválasztását követően intézkedett az adott üzem, intézmény vagy más egyéb jellegű létesítmény őrzésének a megszervezéséről. Amennyiben a munkahelyen a munkástanács megválasztását megelőzően a vezetők vagy/és a pártszervek, illetve a szakszervezeti bizottság kezdeményezésére fegyveres vagy fegyvertelen őrség alakult, az adott szintű választott szerv annak összetételét felülvizsgálta, és az új vezetés által megbízhatatlannak tartott – éppen ezért leváltott – személyek helyére új embereket delegált. Miután ebben az időszakban a munkástanácsok összetétele is folyamatosan változott, így a nemzetőrségen belül az üzemőrségeknél volt a legnagyobb fluktuáció.

Az üzemőrségek felé közvetlen intézkedési joga a felállítást elrendelő vagy a már meglévő őrség működését jóváhagyó munkástanácsnak volt. Az így felállított fegyveres szervezetek a szakmai irányítást a területileg illetékes forradalmi szervek karhatalmi ügyekért felelős személyeitől kapták, de a szolgálat ellátása érdekében a szűkebb és tágabb környezetben megalakult nemzetőralegységekkel is együttműködtek.

Az üzemőrségek felfegyverzéséről az adott területen megalakult forradalmi szervezetek – amennyiben volt ilyen – a rendőrség és a honvédség segítségével és közreműködésével gondoskodtak. Kutatásaim során több példát találtam arra is, hogy a munkahelyeken működő nemzetőralegységek a problémáikkal és igényeikkel – az ezek irányítására hivatott testületek megkerülésével – közvetlenül a magasabb szinten szerveződött forradalmi szervezetekhez fordultak.

A közrend, a közbiztonság megteremtése, illetve a helyi, területi szintű politikai döntések végrehajtása érdekében alakultak a kerületi forradalmi szervek által közvetlenül irányított és felügyelt – a budapesti nemzetőrség 27%-át jelentő – nemzetőralegységek, amelyekben a felkelők közül is sokan vállaltak szolgálatot. Mint az a későbbiekben látható, a kerületekben tevékenykedő nemzetőrség egy jelentős része

november 4-én és azt követően hosszabb-rövidebb ideig sikeresen harcolt a szovjet támadó csapatok ellen.¹⁰⁶

A nemzetőrség megalakulása vidéken

Kutatási eredményeim megerősítik Rainer M. János értékelését,¹⁰⁷ mely szerint a vidéken történt események, a vidék forradalmának jellemzői „hasznosítanak a fővárosihoz, de nem jelentéktelenek a különbségek”.

A szerző tanulmányából – vizsgált témával összefüggésben – ezen a ponton kiemelendő: „A vidéki forradalom legfontosabb mozzanata nem a harc, hanem a sokrétű önszerveződés, jellegzetes alakja nem a tüntető és a fegyveres harcos, hanem a forradalmi készenlét, az általános politikai sztrájk szükséghelyzetében a rend és a közbiztonság fölött örökös, ennek érdekében tárgyaló, szervező és egyeztető »rendparti forradalmár.« Az önszerveződés kibontakozását elősegítette a helyi hatalmak központi vezérlés híján való gyors összeomlása vagy legalábbis cselekvésképtelenné válása... Ezért volt magától értetődő, kit kell a vezető-szervező posztokra megválasztani, hogy kit kell leváltani, elkergetni, netán előzetes őrizetbe venni.”¹⁰⁸

A kérdés legjobb ismerői közé tartozó Szokolczai Attila a vidéken zajló folyamatokat értékelve, a településeket – elsősorban a helyi hatalom magatartásától függően – az alábbi négy csoportba osztotta:¹⁰⁹

1. Azok a települések, „ahol erőszakos eszközökkel még sikerült megakadályozni a helyi hatalomátvételt”.¹¹⁰

2. Azok a városok és falvak, ahol „a hatalom agresszivitása olaj volt a tűzre, és a forradalmi erők hatalomátvételét eredményezte”.¹¹¹

3. Azok a helyek, amelyeken – „az ország számos városában, köztük több megyeszékhelyen” – „jószerével ellenállás nélkül omlott össze a kommunista uralom. Forradalmi testületek vették át a hatalmat...”¹¹²

4. Azok „a területek, ahol még csak szerveződtek a forradalom erők, így a helyi vezetést nem érte komoly kihívás, támadás”.¹¹³

¹⁰⁶ MOL Nagy Imre és társai XX-5-h. 22. d. 32. k. 50–53. o.

¹⁰⁷ Rainer M. János: Az eszmék útja, előzmények és események. In: A magyar forradalom eszméi – Eltérítések és győzelmük (1956–1999). (Szerk. Király Béla és Lee W. Congdon.) Budapest, 2001. (a továbbiakban: Rainer: Az eszmék útja...) 37. o., továbbá Rainer M. János e témakörben megjelent további munkái: The 1956 Revolution in the Provinces. *Budapest Review Of BOOKS*, Vol. 2. No. 2. 1992, Summer 64–68. o.; *Uő.*: Budapest és vidék 1956-ban. In: A vidék forradalma. (Szerk. Simon Zoltán.) Debrecen, 1992. 37–48. o.

¹⁰⁸ Rainer: Az eszmék útja... 37–38. o.

¹⁰⁹ Szokolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Budapest, 2001. 44–45. o.

¹¹⁰ Uo. A szerző által vizsgált időpont október 26. Az e típusra jellemző példák közül Szokolczai Attila az Esztergomban, Kecskeméten, Nagykanizsán, Szegeden és Zalaegerszegen eldőrdült sortűzeket és az elfogott fegyveres felkelők helyszíni kivégzését emelte ki.

¹¹¹ Szokolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Budapest, 2001. 44–45. o. A szerző által példaként vizsgált két helyszín Miskolc és Mosonmagyaróvár volt.

¹¹² Uo. Az e típusba tartozó települések közül Győr, Nyíregyháza, Szolnok és Veszprém városokat emelte ki.

¹¹³ Uo. Ebbe a kategóriába a szerző Salgótarján és Szekszárd városokat sorolta.

Ebben a részben az általam összegyűjtött statisztikai adatok alapján a vidéken lezajlott robbanásszerű változásokról – az önszerveződés dinamikájáról – kívánok az eddigieknél árnyaltabb képet nyújtani.¹¹⁴

Az általam vizsgált 3 410 közigazgatási egységből Nemzeti Tanácsok, Forradalmi Bizottságok, Nemzeti Bizottságok és a lehető legkülönbözőbb néven forradalmi szervezet 2 804 helyen alakult. A közhatalmi funkciókat a régi hatalmi szervezetekkel megosztva, illetve azok átalakítását, feloszlását követően önállóan ellátó forradalmi szervezetek meghatározó többsége – 2 353 – az október 25-től november 1-jéig terjedő időszakban jött létre. Ha figyelembe veszem, hogy 115 közigazgatási egységben biztosan nem alakult forradalmi szervezet, illetve 465 hely esetében a megalakulásra vonatkozó adatot nem találtam, talán nem túlzó a következtetés: a régi hatalmi struktúra átalakítása, lebontása terén vidéken október 28-ával bezárólag bekövetkezett a döntő fordulat. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az országosan vizsgált 3 410 közigazgatási egységből a „fordulat napjáig” 1 763-ban megtörtént az alapvető változásokat jelentő vagy azokat lehetővé tevő lépés. Még szembetűnőbb a változás, ha figyelembe vesszük, hogy az összes forradalmi szervezet 63%-a október 28-ig, 82 %-a október 30-ig alakult meg.¹¹⁵

Az október 31-től november 3-ig terjedő időszak adatait elemezve, az is megállapítható, hogy a helyileg legsürgetőbb változtatásokat követően a figyelem ismét a központ felé fordult, az új hatalmi szervezetet – ahol azok még nem alakultak meg – már a központilag megváltoztatott igazgatási szisztémához illeszkedve akarták létrehozni. Ez a folyamat az új viszonyok elfogadásának, a konszolidáció egyik jelenként is értelmezhető, de nem kizárt az sem, hogy az újabb szovjet támadás fenyegető veszélye miatt a figyelmet a védelemi készülődés kötötte le, illetve az újabb szovjet csapatok bevonulásáról érkezett hírek, a csapatok mozgása is visszatartó erőként hatott.

A „civil” önvédelmi csoportokat – üzemrészegyeket, faluőrsegeket, népőrségeket, majd egyre általánosabbá váló elnevezéssel –, nemzetőralegységeket a közigazgatási egységek közel 50%-ában – 1 678 helyen – megalakították. A közigazgatási egységek alig több mint egyharmadában – szám szerint 1 148-ban – csak forradalmi szervezet, illetve a települések 2,25%-ban – 77 helyen – csak nemzetőrség alakult.

A nemzetőrség és a forradalmi szervezetek megalakításának folyamatát ábrázoló diagramon (*l. Melléklet, 1046. o.*) jól látható, hogy dinamikájuk hasonló. Az adatokat a forradalmi szervezeteknél vizsgált időszakoknak megfelelően csoportosítva az is megfigyelhető, hogy az összefoglaló néven nemzetőrségnek nevezett alegységek meghatározó többsége – 1 678-ból 1 358 – az október 25-től november 1-jéig terjedő időszakban alakult meg. Az összes nemzetőralegység 54 %-a október 28-ig, 77 %-a október 30-ig került megszervezésre.¹¹⁶

¹¹⁴ A statisztikai összeállítás a Történeti Hivatalban őrzött megyei összefoglalók – „monográfiák” – teljes feldolgozását követően készült.

¹¹⁵ Ennél a számításnál azokat a forradalmi szervezeteket, amelyek megalakulásának dátuma nem ismert figyelmen kívül hagytam.

¹¹⁶ Ennél a számításnál azokat a nemzetőralegységeket, amelyek megalakulásának dátuma nem ismert figyelmen kívül hagytam.

A nemzetőralegységek legnagyobb részét vidéken az adott településen alakult forradalmi szervezetek állították fel, vagy a megalakuláskor már létező „civil” fegyveres erőt – a szükségesnek tartott változtatásokat követően – saját hatáskörükbe vonták.

A nemzetőralegységek parancsnokainak összetételét vizsgálva megállapítható, hogy az általam azonosított 1 037 parancsnokból 936 „civil”, 33 katona, 62 rendőr, 3 határőr és 3 tűzoltó volt. A parancsnokok közül 43 az MDP-nek volt a tagja, illetve az adott település forradalmi szervezetének vezetőjeként vagy annak tagjaként 66 fő töltött be a nemzetőralegységek élén vezetőfunkciót. Az esetleges átfedésektől eltekintve már csak nagyságrendileg is figyelemre méltó, hogy a megismert 1 037 parancsnok 28%-a – 287 fő – 1945 előtt az erőszakos szervezetek valamelyikében teljesített szolgálatot.

Hét megye¹¹⁷ adatait elemezve a nemzetőrség szociális összetétele kis hibaszázalékkal megállapítható. A hatalom értékelése szerint a rendszerre veszélyt jelentő személyek – akkori megfogalmazással: „ellenséges és osztályidegen elemek” – részvételi aránya a nemzetőrségen belül országos szinten nem érte el a 10%-ot. Ezzel szemben az úgynevezett dolgozó osztályokba és rétegekbe – ebbe a kategóriába a munkásságot, a parasztságot, az értelmiséget és az alkalmazottakat sorolták – a nemzetőrök 74%-a tartozott, míg az „egyéb kategóriába” soroltak – pl. kisiparosok, kiskereskedők, papok, középiskolai-, főiskolai- és egyetemi hallgatók – átlagosan a nemzetőrség létszámának 16%-át tették ki. Természetesen ha a konkrét nemzetőralegységek összetételét vizsgáljuk, akkor nagy szóródást tapasztalhatunk. Az iparosodottabb megyékben vagy azokban a megyékben, amelyekben nagy hallgatói létszámmal rendelkező felsőoktatási intézmények voltak, ott az átlagostól jelentősen eltérő arányokat találunk.

A nemzetőralegységek 8,3%-a szolgálati tevékenysége során együttműködött a honvédséggel, rendőrséggel és a határőrséggel. Főleg a kisebb településeken általános volt, hogy a körzeti megbízott rendőrrel együtt vagy azt leváltva, beosztásában felfüggesztve közrendvédelmi szolgálatot láttak el. Talán nem ismert, hogy a határmenti településeken alakult nemzetőralegységek közül legalább 15 helyen a határőrökkel közösen vagy a határőrs tevékenységének felfüggesztését követően – a közrendvédelmi feladatok ellátása mellett – önállóan vettek részt a határ őrzésében.

A nemzetőralegységek több mint fele – 54%-a – a szolgálatot fegyver nélkül látta el. A 772 fegyverrel rendelkező nemzetőralegységből 333 a szolgálati feladatai ellátásához – egyben a rendbontás megelőzése érdekében – összegyűjtötte a fegyvert a településen élő párttagoktól és vadászoktól. Több helyen jutott fegyverhez a nemzetőrség a rendőr, vagy a helyi rendőrség, ritkábban a határőrség adott településen, vagy annak közelében lévő erőinek lefegyverzésével. Főleg a megyei, járási és városi szinten felállított nemzetőralegységek – az adott szintű forradalmi szerv döntésének megfelelően – a honvédség és a rendőrség együttműködési kötelezettségeire hivatkozva jutottak fegyverhez.

Az ország kb. 80 településén csak éjszakára szerveztek fegyveres vagy fegyvernélküli őrseget, illetve 100 fölött volt azoknak a fálvoknak a száma, amelyekben a forradalmi szervezet „csak” a nemzetőrség parancsnokát jelölte ki, aki az őrseget házsám szerint

¹¹⁷ Baranya megye (TH V-150 363), Fejér megye (TH V-150 368), Hajdú-Bihar megye (TH V-150 370/1), Heves megye (TH V-150 371), Somogy megye (TH V-150 374/I-II) Szabolcs-Szatmár megye (TH V-150 375), Szolnok megye (TH V-150 376/1).

állította össze. A forradalmi szervezetek és a nemzetőrpáncsnokok a fegyverviselés rendjére vonatkozó követelményeknek fokozatosan érvényt szereztek. A fegyvereket jól őrizhető helyeken tárolták, illetve a nemzetőrök többsége csak szolgálati ideje alatt viselt fegyvert.

Vidéken – elsősorban a falvakban – a nemzetőralegységek fő feladata a vagyon- és személyi biztonság megteremtése, például a felosztatást kimondó termelőszövetkezetek vagyonának zárszámadást megelőző széthordása, a „szabad rablás”, a személyes bosszúállások, az önkényeskedések megakadályozása volt. Ellenőrizték a település gépjárműforgalmát, az anyagszállítást, az ismeretlen személyeket igazoltatták, a nemzetőrséghez nem tartozó fegyvereseket lefegyverezték, a páncsnokságra bekísérték és ahol elrendelték ott érvényt szereztek a kijárási tilalomnak is.

November első napjaiban a páncsnokok és beosztottak figyelmét a fentiekben túl elsősorban az ideiglenes elhelyezési körletek berendezése, a nemzetőralegységek megalakítása, felszerelése, a katonai viszonyoknak megfelelő szolgálati és kiképzési rend megteremtése, a kapott fegyverzet karbantartása, szabályos használatuk elsajátítása kötötte le.

Az egyre jobban fenyegető szovjet támadás elhárítása érdekében – nagyobb településeken, illetve elsősorban a katonai helyőrségekben – riadó-, valamint védelmi tervek készültek, és megindult a tervekben foglalt feladatok végrehajtásának begyakorlása, s megkezdődtek a védelemmel kapcsolatos műszaki munkálatok is.

E tevékenység részét képezte többek között a rendelkezésre álló fegyveres erők közötti együttműködés megszervezése, a nemzetőrség tulajdonába került – a rendőrségtől vagy a honvédségtől kapott, illetve a volt államvédelmi szervek raktáraiból beszerzett – felszerelési tárgyak szétszortása, a tartalékkészletek lehetőségek szerinti szabályos tárolásának biztosítása. Ebben az időszakban a megyei és járási forradalmi szervek azokon a településeken, ahol ez még nem történt meg, intézkedtek a forradalmi szervek megválasztásáról és a nemzetőralegységek felállításáról.

Ez utóbbi feladat végrehajtásának az irányítása, a rendőrség és a honvédség, valamint a nemzetőrség tevékenységének összehangolása, ellenőrzése, egyszersmind a közös, hatékony fellépés biztosítása céljából a területi forradalmi szerveken belül – főleg megyei és járási szinteken és nagyobb városokban – az erőszakos szervezetek delegált és beválasztott tagjai bevonásával karhatalmi bizottságokat, albizottságokat, részlegeket állítottak fel. A forradalmi szervek rendszeresen foglalkoztak a nemzetőrség szervezésének, felszerelésének és alkalmazásának kérdéseivel.

Ezt a folyamatot november 4-én a szovjet támadás megszakította. Vidéken a nemzetőralegységek nagyobbik része november 4-én és az azt követő napokban feloszlott, de voltak olyan alakulatok is, amelyek a szovjet támadás hatására alakultak meg. Több alegység önállóan vagy az adott körzetben lévő honvédségi erőkkel, rendőrökkel együttműködve hosszabb rövidebb ideig sikeresen vette fel a harcot a szovjet csapatokkal.¹¹⁸

¹¹⁸ A november 4-ét követő fegyveres ellenállásról lásd többek között *Eörsi László: Ferencváros 1956. A kerület fegyveres csoportjai*. Budapest, 1997. és *Eörsi: Corvinisták, illetve Horváth Miklós: Maléter Pál. i. m.*